

Šimek, Emanuel

Horopis

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek II.* Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, pp. [7]-56

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118834>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI
ARTS

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

I.

HOROPIS.

Vědomosti antického světa o geografii Germanie byly dlouho velice chudé a jen pomalu jich přibývalo. Příčinou toho byl především nedostatek zájmu u Římanů o vědeckou geografii končín za Rýnem a Dunajem a vlastně o vědeckou geografii vůbec¹. Je opravdu s podivem, jak se Římané při své jinak vysoké úrovni kulturní spokojovali s geografickými báchorkami, jichž četné ukázky podává na př. Pliniova *Naturalis historia*. Jejich pozitivní vědomosti o poměrech orografických mimo oblast jejich říše byly proto velmi nedostatečné a vzrůstaly jen velmi pomalu. O celém zadunajském území od Rýna až po horní Dněstr a Prut měli ještě za doby Caesarovy představu, že je to jediné souvislé lesnaté horstvo, jež sumárně označovali názvem Hercynský les. Podle líčení Caesarova se tento 'les' rozkládal v šířce devíti dní cesty od Rýna až za území Dáků a Anartiů. Pro představu o jeho nadmíru veliké rozloze je charakteristický Caesarův dodatek, že není v Germanii nikoho, kdo by mohl říci, že dospěl ke konci lesa, i kdyby byl ušel 60 dní cesty, nebo že by byl uslyšel, kde je jeho začátek². A tato představa potrvála u Římanů v podstatě až

¹ Srov. Šimek, Velká Germanie Klaudia Ptolemaia I (Praha 1930, Sběrka pojedn. a rozprav filos. fak. Karl. univ., č. XVI), 14 a d.

² Caesar, BG. VI. 25: *Huius Hercyniae silvae... latitudo novem dierum iter expedito patet; non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus rectaqua fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque qui-quam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit.*

do prvních desítiletí našeho letopočtu. Výpravy Drusovy¹, Tiberiovy, Domitiovy a Germanikovy přinesly dojista poznání, že Hercynský les je značně rozčleněný, ale ve zprávách souvěkovců se tento poznatek celkem málo odráží². Jak pomalu se zlepšovaly vědomosti Římanů o těch končinách, ukazují pozdější zmínky Melovy³ a Pliniovy⁴. A ještě koncem prvního století po Kr. ulpívá Tacitovi starý název Hercynského lesa na řadě horských pásem a vrchovin v oblasti mezi Rýnem a českými horami⁵.

Proti tomuto stavu vědomostí římského světa je orografický obraz oblasti velké Germanie, který nám podává Ptolemaios v Hyfégésii⁶, opravdu velikým pokrokem. Je příznačné, že to ani tehdy ještě není Říman, nýbrž Řek, a to Řek žijící ve vzdálené Alexandrii, jenž se pokouší o první skutečnou syntézi získaného materiálu a dovede o končinách zadunajských, ač na jejich půdu nikdy nevnikl, povědět mnohem více a soustavněji než Římané, z jejichž zpráv — ať již z knih, či z itinerářů, cestovních relací a pod. — svůj materiál z větší části čerpal.

Zprávy orografické byly ovšem velmi nesterétného rázu a často velice kusé. Obchodní i vojenské výpravy, při nichž byly vědomosti o vnitrozemí Germanie především získávány, vyhýbaly se z pochopitelných důvodů co nejvíce horám, a jestliže to nebylo možné, vyhledávaly při jejich přechodu trati pokud možná nejschůdnější a nejbezpečnější, tedy především široká a plochá údolí nebo nižší ploché hřbety. Do hor samotných pronikaly jen velmi zřídka. Tak se ovšem stávalo, že účastníci výprav jako cizinci, kteří nadto neznali řeči domorodců, nepoznali blíže jednotlivých pásem horských ani jejich spojitosti a rozčlenění a měli proto o horopisných poměrech končin, jimiž procházeli, vědomosti a představy velmi nejasné. Následek toho ovšem byl, že si jednotlivé zprávy často odporovaly,

¹ Florus, Epit. IV. 12. 27 (II. 30): [Drusus] invisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum patefecit.

² Srov. Strabon IV. 6. 9, VII. 1. 3, 5; 2. 2; 3. 1; Velleius Pat. II. 109.

³ Mela III. 29: silvarum Hercynia et aliquot sunt quae nomen habent, sed illa dierum sexaginta iter occupans, ut maior aliis ita et notior.

⁴ Plinius, NH. IV. 80, 100 (introrsus vero nullo inferius nobilitate Hercynium iugum praetenditur), X. 132, XVI. 6.

⁵ Tacitus, G. 28, 30, Ann. II. 45; srov. k tomu Šimek, Č. a M. 45.

⁶ Ptolem. II. 11. 4, 5.

že pro totéž horstvo nebo horské pásmo užívaly různých i nesprávných názvů, že jedny měly o nich údaje podrobnější, jiné jenom docela stručné zmínky, atd. Úloha, před kterou tu stál geograf, chtějící podati synthesi všeho materiálu takto získaného, byla tedy velmi nesnadná. A tím nesnadnější byla ovšem pro Ptolemaia, který tuto synthesi tvořil až v Egyptě, v zemi naprosto jiného geografického rázu. Má-li tedy býti jeho práce hodnocena opravdu objektivně, je třeba míti stále na paměti, že musí býti posuzována jako synthese, reprodukuující soudobé vědění jižního, především římského světa o našich končinách¹. A s toho stanoviska jest jeho orografický obraz našich končin opravdu velmi zajímavý.

Pokrok proti dobám předcházejícím jeví se především v tom, že Ptolemaios místo dřívějšího neurčitého pojmu obrovského lesa Hercynského, zaujímajícího celé území od Rýna až po východní Karpaty, podává již orografický obraz mnohem podrobněji zpracovaný, rozeznává řadu horstev a ,lesů', pro něž má samostatné názvy, a je si již také alespoň zhruba vědom směru podélných os některých z těchto horstev nebo skupin horských pásem. Jeho orografický obraz Germanie souhlasí ovšem jen zhruba s obrazem, který po té stránce podává mapa dnešní². V podrobnostech dělení horstev a pod. se arci s dnešní mapou značně rozchází. To pochopíme, uvážíme-li veliký rozdíl mezi nazíráním, jak se vyvinulo v starověku, a mezi nazíráním doby naší. Starověk neměl smyslu pro detailní třídění jednotlivých i drobných pohoří nebo vrchovin po způsobu dnešní vědy geografické. Pro antický svět měla hlavní význam především plocha, kterou zaujímaly hory a hvozdy je kryjící a obklopující, nikoli morfologický útvar jednotlivých pohoří v dnešním našem smyslu nebo snad výška hor. Starověk viděl v horách především překážku v cestě. Jsou-li některá pohoří vyšší než jiná, bylo mu celkem lhostejno. Turistické záliby slézati hory ani vědecké touhy po výzkumu hor ve směru vertikálním antický svět neznal. A vše to se obráží také v orografii Ptolemaiově. Rozlišují se v ní sice ,pohoří' a ,lesy', při čemž má býti zřejmé zdůrazněn větší význam prvních, ale zároveň je z práce Ptolemaiovy

¹ Srov. Šimek, VG. I. 14, 144.

² Srov. k tomu Šimek, Poloha sídel Kvádů a Baimů podle údajů Kl. Ptolemaia, Sborník zeměp. spol. XXXVII (1931), str. 15.

patrně, že měřítkem třídění nebyly poměry morfologické ani výška hor, nýbrž jiné důvody, nejčastěji plocha, kterou zaujímaly lesy (pralesy), jež kryly pohoří a jejich okolí. Tak na př. čítal Ptolemaios vrchoviny s obou stran dolního Mohanu k velkým horám, zřejmě především proto, že hvozdy, které je pokrývaly a navzájem spojovaly, tvořily velikou souvislou plochu. A klasickým zrovna dokladem rozdílného nazírání na otázky orografické je na př. Ptolemaiovo pohoří Ketijské (*Κετίων ὄρος*), jež zaujímá východní konec všech tří hlavních pásem, na něž dnes Alpy dělíme (Prahorních i obojích Vápencových), od Vídeňského lesa včetně až po horní Sávu v dnešní Krajině¹. Hlavním důvodem pro spojení jednotlivých horských pásem v jedno velké pohoří směru poledníkového tu zřejmě bylo, že byla na rozhraní Pannonie a Norika².

Je velmi důležité a vpravdě hlavní podmínkou, chceme-li správně identifikovati Ptolemaiova horstva a „lesy“, abychom porozuměli tomuto čistě starověkému způsobu nazírání na otázky orografické. Pochopíme pak, že pohoří Ptolemaiova sotva se budou krýti s jednotlivými horskými pásmy, jak je zná a dělí věda dnešní, a že to budou spíše širší celky, zaujímající vždy několik horských pásem i s vrchovinami a po případě i s nižšími lesnatými plochami mezi nimi. A pochopíme také, proč sotva lze očekávat, že by byl Ptolemaios mezi svá velká pohoří (jejichž celková délka měřila zpravidla několik zeměpisných stupňů), zařadil jako samostatné horstvo na př. Harz, který — třeba snad později nabyt pro Němce jistého historického významu — byl pro antický svět příliš bezvýznamnou lokální skupinou a mohl proto dojít v geografii rázu Ptolemaiovy Hyfégése uplatnění nejvýše snad jen tím, že by byl býval spolu s jinými blízkými hornatinami a vrchovinami zahrnut pod nějaký společný širší název. A podobně tomu ovšem bylo i s jinými drobnějšími pohořími a vrchovinami, které bývají často s horstvy Ptolemaiovými ztotožňovány, ale o kterých Ptolemaios

¹ Srov. Ptolem. II. 13 (edice Cuntzova, Geogr. 72 ř. 285. 6—8): τοῦ Κετίων ὄρους, οὗ ἡ θείας ἐπέχει μοίρας λζ' λ" μς' λ" γ" καὶ λζ' λ" με' λ", a II. 15 (Cuntz 75 ř. 298. 3): [Σαῖος ὁ ποταμὸς] συνάπτει τῷ Κετίῳ ὄρει.

² Srov. tamže II. 13: Τὸ Νόρικον περιόριζεται... ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν αὐτῇ τῷ Κετίῳ ὄρει, a II. 14: Ἡ Παννονία ἡ ἄνω περιόριζεται ἀπὸ μὲν δύσεως τῷ Κετίῳ ὄρει καὶ ἐκ μέρους τῷ Καρουάγκῃ.

buď nevěděl vůbec nic, nebo alespoň neznal jejich jména a zahrnul je spolu s jinými do jednoho většího celku.

V oblasti své velké Germanie rozlišuje Ptolemaios šest velkých horstev: na východě hory Sarmatské, na západě Abnoby, na jihozápadě zadunajské Alpy a ve vnitrozemí Sudety a pohoří Askiburgijské a Mělibocké. V sousedství horstev vnitrozemských zná Ptolemaios ještě čtyři „lesy“, a to les Hercynský, Lunu, Gabrétu a les Sémanský. Polohu svých horstev určuje Ptolemaios v Germanii zeměpisnými souřadnicemi dvou koncových bodů jejich, kdežto polohu „lesů“ označuje jenom tím, že udává, „pod“ kterým pohořím nebo mezi kterými dvěma pohořími jsou. O šířce horstev se od něho nedovídáme vůbec nic. Ze způsobu, jakým Ptolemaios určuje polohu horstev, lze usuzovati, že chtěl posičnými čísly jejich koncových bodů naznačiti jejich podélnou osu nebo, přesněji řečeno, podélnou osu území, jež hory zauímají, nikoli snad podélnou osu jednotlivých částí jejich ve smyslu morfologickém.

Horstvům připadá v popisu Germanie důležitá úloha: jsou rámcem, o něž Ptolemaios opírá svůj popis vnitrozemí po stránce ethnografické a topografické, t. j. určuje podle nich polohu sídel jednotlivých kmenů a polohu „měst“ (*πόλεις*)¹. Je proto velmi důležité, aby byla správně identifikována, neboť jinak jest osudné zkreslení národopisného i topografického obrazu Germanie nevyhnutelné. Otázce této identifikace bylo již věnováno mnoho místa v literatuře. A přece nelze říci, že by se bylo u všech podařilo najíti správný výklad. Příčina nezdaru četných výkladů tkvěla zpravidla v metodě, s níž se k výkladu přistupovalo. Jako nejméně vhodné lze označiti rozličné metody redukční, jimiž byly a ještě dnes bývají² číselné údaje Ptolemaiovy proměňovány na geografické hodnoty naše, a stejně málo vyhlídek mají i jiné podobné výpočty nebo hledání a skládání domnělých mapových předloh a pod. Z toho, co jsem vyložil o kardinálních omylech Ptolemaiových a jeho snaze čeliti následkům těchto omylů³, je zřejmo, že číselné hodnoty Ptolemaiovy mohou pro nás míti i v otázkách orografických jenom

¹ Srov. Šimek, VG. I. 98.

² Srov. tamže str. 13, 145.

³ Tamže 3 a d., 103 a d., 151 a d.

relativní cenu tím, že nám ukazují, jakou měl Ptolemaios představu o rozloze a vzájemné poloze jednotlivých horstev.

K správnému výkladu Ptolemaiova horopisu Germanie můžeme dospěti jenom studiem vzájemných vztahů jeho jednotlivých horstev a jejich situace v poměru k okolí, především k toku řek. Tohoto jediné správného postupu bylo dosud užíváno hlavně u dvou velkých horstev Ptolemaiových, u pohoří Askiburgijského a u hor Sarmatských, a proto se u nich také došlo k nejlepším a celkem dosti shodným výkladům. U jiných horstev, kde byla tato metoda opouštěna, docházelo se často k výsledkům velmi různým a většinou ovšem nesprávným.

Sarmatské hory.

Z Ptolemaiových horstev velké Germanie lze poměrně nejsnáze identifikovati hory Sarmatské (*τὰ Σαρματικά ὄρη*, odst. 4, 5, VG. I. 68. 2 a d., 10 a d., 28). Ptolemaios je cituje celkem osmkrát: třikrát v kapitole o Germanii, dvakrát při vymezení hranic evropské Sarmatie, dvakrát při ohrazení území Jazygů Metanastů a jednou v knize osmé¹. Pro jejich umístění má význam především prvá citace při určení hranic východní Germanie (v odst. 4). Dovídáme se z ní polohy jejich jižního a severního okraje: jižní je určen čísly 42° 30'—48° 30', severní čísly 43° 30'—50° 30'. Jižní okraj je půl stupně na sever od dunajského ohbu u Karpidy, severní koresponduje svou zeměpisnou délkou s východním koncem pohoří Askiburgijského a pramenů Vistulu, zeměpisnou šířkou s východním koncem Ptolemaiových Sudet. Srovnáme-li všechna tato data se skutečnými poměry, vidíme, že Ptolemaios klade své Sarmatské hory mezi dunajský ohyb u Verovců (u Vácova) se strany jedné a mezi prameny Vistulu a východní konec skutečných Sudet (Jeseníků) se strany druhé. Je tedy nepochybné, že Ptolemaiovy Sarmatské hory jsou dnešní Karpaty, a zbývá nám jen rozřešiti otázku, rovnají-li se celým Karpatům či jen části jejich.

¹ Ptolem. II. 11. 4, 5 (dvakrát), III. 5. 1 (dvakrát), III. 7. 1 (dvakrát), VIII. 10. 2. Svůj orografický obraz Germanie začíná Ptolemaios Sarmatskými horami, t. j. od východu proto, že jsou částí východních hranic a že mu tak tvoří přechod od popisu hranic k oddílu orografickému.

Pro řešení této otázky máme důležitou pomůcku především v Ptolemaiových údajích o samostatném horstvu Karpatském (*ὁ Καρπάτης ὄρος*). Ptolemaios je jmenuje úhrnem sedmkrát při popise hranic evropské Sarmatie, Dakie a území Jazygů Metanastů¹. Jeho polohu určuje sice Ptolemaios na všech třech místech, kde podává číselné údaje (III. 5. 1, 5, III. 7. 1), jenom jediným bodem, a to na 46° d. a 48° 30' s. š., bylo by však mylné usuzovati z toho, že tu měl Ptolemaios na mysli jenom jednotlivou horu² a nikoli celé pohoří.

Podobně — jediným bodem — určuje Ptolemaios také polohu jiných pohoří v evropské Sarmatii, jež výslovně uvádí plurální formou jako hory, tak na př. Amadocké hory (*τὰ Ἀμαδόχα ὄρη*, III. 5. 5: 55° d.—51° s. š.), Venedské hory (*τὰ Οὐβενδία ὄρη*, tamže: 47° 30' d.—55° s. š.), Ripajské hory (*τὰ Ῥιπαία ὄρη*, tamže: 63° d.—57° 30' s. š.). Jednotné číslo podstatného jména *ὄρος* nemá zde význam »hora«, nýbrž »pohoří«. To nám bezpečně dokládají analogické názvy jiných pohoří Ptolemaiových, tak na př. název pohoří Askiburgijského (*τὸ Ἀσκιβούργιον ὄρος*, v. t.) a Mélibockého (*τὸ Μηλίβοκον ὄρος*, v. t.), nebo na př. název hor Peukinských, které Ptolemaios uvádí ve výčtu horstev evropské Sarmatie v jednotném čísle jako pohoří Peuké (*ἡ Πεύκη ὄρος*, III. 5. 5: 51° d.—51° s. š.), ale na jiném místě je cituje v čísle množném jako Peukinské hory (III. 5. 9: *τῶν Πευκινῶν ὄρεων*).

Ptolemaios ostatně také sám na několika místech naznačuje, že *ὁ Καρπάτης ὄρος* je pohoří a nikoliv snad jenom pouhá osamocená hora. Tak již v první citaci mluví o jeho počátku jako o koncovém bodu společných hranic evropské Sarmatie a území Jazygů Metanastů³, dále při vymezení území Jazygů praví o řece Tise, že »obráťivši svůj tok pod Karpatem k východu⁴, ohraničuje toto po-

¹ Ptolem. III. 5. 1, 5, 6, 8; III. 7. 1 (dvakrát), 8. 1. Ptolemaios cituje první jméno pohoří v tomto tvaru; srov. k tomu Šafarik, SS. I. 245 a d., 531 a d., Müllenhoff, DA. II². 242, Králíček, Sarm. Berge II. 12 a d., 31 a d., Niederle, Starov. zprávy 99 a d., SS. I. 180 a d., 424 a d.

² Srov. K. Kretschmer, Pauly-Wissowa RE. 2. Reihe II (1923), 14.

³ Ptolem. III. 5. 1: *μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Καρπάτου ὄρους*.

⁴ Šimek, VG. I. 101 a d., srov. též níže kap. II.

hoří (t. j. teče po jeho jižním úpatí) a v něm také pramení¹, a na třetím místě konečně umisťuje Ptolemaios „podle pohoří Karpatu“ kmen Běsů a snad i kmen Piengitů². Pohoří Karpatské zaznamenává Ptolemaios východně od svých Sarmatských hor a to v téže zeměpisné šířce jako jižní okraj těchto hor, a kromě toho, jak bylo již uvedeno, určuje jeho polohu ještě blíže horním tokem řeky Tisy, který v něm začíná a ohraňuje jeho jižní úbočí. Obojí ukazuje podle mého soudu, že Ptolemaiovo pohoří Karpatské lze ztotožnit především s našimi Poloninskými Karpatami spolu s předhořími, jež vysílají do východního Slovenska a Podkarpatské Rusi³. Pro lokalizaci Sarmatských hor tedy zbývají jenom západní Karpaty (v širším smyslu).

Pohoří Karpatské je u Ptolemaia odděleno značně širokou mezerou od hor Sarmatských. Západně od těchto hor teče Ptolemaiovův třetí přítok Dunaje s levé strany, t. j. řeka Morava. Mezi ní a horami Sarmatskými jde Ptolemaiova trať z Brigetia-Kelemantie do Asanky, t. j. trať, jež vedla od Leányváru (= Kelemantie) u Komárna k horní Odře. Trať cesty procházela průsmykem Vlárským Bílými Karpatami⁴. To vylučuje z pojmu Ptolemaiových Sarmatských hor jižní část Bílých Karpat a celé naše Malé Karpaty. To je vše, co můžeme říci po stránce eliminační. Se stanoviska pozitivní lokalisace Sarmatských hor je důležité, že je Ptolemaios číselně vymezuje toliko se strany severní a jižní, nikoli také

¹ Ptolem. III. 7. 1.: δὲ [ὁ Τίβρισκος ποταμὸς] ἐπιστρέφας πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τὸν Καρπάτην τὸ ὄρος λήγει, ἀφ' οὗ καὶ φέρεται. K identifikaci řeky Τίβρισκος (Tisa — Temeš) srov. Müller 441 pozn.

² Ptolem. III. 5. 8: εἴτα Πιενγίται καὶ Βέσσοι παρὰ τὸν Καρπάτην τὸ ὄρος. Srov. k tomu Niederle, SS. I. 393 a d. (tam uved. i jiná starší lit.).

³ Srov. k tomu Zeuss, D.N. 3 a d., 699 pozn. (ὁ Καρπάτης ὄρος = Karpaty, především výšiny kolem pramenů Tisy), Šafařík, SS. I. 531 (východní polovice Tater' ve smyslu dneš. vých. Karpat), Králíček, Sarm. Berge II. 33 a d. (karpathische Waldgebirge' v území Karpů, severně od ohbu Tisy k jihu), Braun, Razyskanija v oblasti goto-slavj. otoženij I, Sbornik odděl. russk. jaz. i slov. imp. ak. nauk LXIV č. 12 (Petrohrad 1899), 135 a d. (Lesní Karpaty východně od Popradu), Niederle, Starov. zprávy 100 (celé Karpaty a Beskydy bez západních — Malých a Bílých — Karpat), a j.

⁴ Srov. Šimek, Č. a M. 103 a d., Starověké cesty z Carnunta a Brigetia k Baltickému moři, Pamětník II. zjazdu słow. geogr. i etnogr. 1927, II (Krakov 1930), 265 a d.

se strany západní a východní, jak by si bylo při rovnoběžkovém směru hlavních pásem zbývajících částí Karpat především přáti, takže není možno s naprostou jistotou určit, co vše z nich do pojmu Sarmatských hor podle představy Ptolemaiovy skutečně náleželo. A nevíme ovšem také ani, byl-li si Ptolemaios členitosti těchto hor vůbec vědom. Spíše se zdá, že nikoli. Jeho lokalisace těchto hor vyplynula patrně především ze zpráv o obchodních tratích, jež směřovaly po obou stranách (na západě a na východě) jejich od jihu k severu. Na západě to byla právě zmíněná cesta z Brigetia a Kelemantie přes horní Poodří k Baltickému moři. Na východě to byly zřejmě zprávy o trati nebo snad o několika tratích východoslovenskou nížinou, pronikajících značně daleko na sever a přecházejících v pláně, jež umožňují relativně pohodlný přechod přes nízké a nepřilíš široké pásmo, spojující Karpaty Poloninské s východními Beskydy (Poláci nazývají toto pásmo Nízký Beskyd, naše názvosloví není ještě ustáleno), na haličské pláně mezi Ropou a Vislokou a odtud dále na sever po pláních mezi Bialou a Vislokou do nížiny viselské¹. Tyto zprávy byly podle mého názoru také příčinou, proč vznikla Ptolemaiova představa, že hory Sarmatské a pohoří Karpatské dělí široká mezera, jež spojuje území Jazygů Metanastů s evropskou Sarmatií. Původci zpráv tu měli Sarmatské hory (při cestě na sever) po levici, kdežto na trati z Kelemantie na sever je měli po pravici. To byl, jak se zdá, základ pro Ptolemaiovu lokalisaci Sarmatských hor. Jižní okraj těchto hor umisťuje Ptolemaios, jak jsem uvedl, „nad“ dunajský ohyb u Verovců (u Vácova). A severní konec hor koresponduje jednak s východním koncem pohoří Askiburgijského (dnešních Sudet), jednak s prameny Visly resp. Odry. Všecka tato data tedy ukazují, že do pojmu Ptolemaiových Sarmatských hor musíme zahrnouti především Slovenské Krušnohoří, obojí Tatry a Beskydy, a pravděpodobně i severní část Bílých Karpat, jež provázela s pravé (východní) strany cestu z Kelemantie k Baltu. Zbytek Bílých Karpat a Malé Karpaty s Děvinským pohořím již k Ptolemaiovým Sarmatským horám nelze čítati².

¹ Hlavní cesta šla podle mého soudu asi po trati Košice—Bardějov—Zborov (slov.)—Gorlice; pohoří přecházela asi západně od průsmyku Dukelského.

² Jiné lokalisace Sarmat. hor v. Šafařík, SS. I. 531 (západní „Tatry“), Zeuss, D. N. 4 (zwischen Donau und Theis), J. Szaraniewicz, Kritische

Zadunajské Alpy.

Jako druhé z horstev Germanie jmenuje Ptolemaios zadunajské Alpy — *τὰ ὀμόνυμα τοῖς Ἀλπειοῖς* (ὄρη). Jimi se vrací k obvyklému postupu od západu k východu. Uvádí je v kapitole o Germanii dvakrát, po prvé v seznamu pohoří (odst. 5, VG. I. 68 11 a d.), kde je výslovně klade nad prameny Dunaje a určuje jejich polohu dvěma koncovými body, jihozápadním na 29° d. a 47° s. š., severovýchodním na 33° d. a 48° 30' s. š., a po druhé je jmenuje při výčtu porýnských kmenů (odst. 6, VG. I. 70. 6 a d.), kde jimi ohraničuje pusté území Helvetiů se strany jižní. Pro jejich identifikaci má význam především prvé místo. Podle něho se počínají tyto Ptolemaiovy Alpy blízko ohbu Rýna u Basileje a provázejí tok horního Dunaje směrem severovýchodním na trati čtyř stupňů délkových až za vtok Lechu resp. za poledník města Augusta Vindelicorum (32° 30' d.), dnešního Augšburku. Ptolemaiovo určení jejich polohy je tak jasné, že o jejich identifikaci sotva může být pochybností. Je do nich zřejmě zahrnut především dnešní Schwarzwald nebo alespoň podstatná část jeho¹, dále část Švábského Jury

Blicke in die Geschichte der Karpathen-Völker im Altert. und Mittelalter I (Lvov 1871), 63 a d. (Malé nebo Bílé Karpaty), Müllenhoff, DA. II². 33 (snad teprve Marinus vynalezl jméno Sarmat. hor pro severní a severozápadní část Karpat), Dzieduszycki, Wiadomości 331 (hory Sarmat. = Matry), Králíček, Sarm. Berge I. 3 a d., 27 (od Novohrad. vrchů přes Slov. Krušnohoří, Liptov. hory, Velkou a Malou Fatru k Záp. Beskydám), Gnirs, Östl. Germanien 19 (celé západní Karpaty bez Malých a Bílých Karpat), Braun, Razysk. I. 41 (Malé a Bílé Karpaty a Záp. Beskydy), Niederle, Starov. zprávy 100, SS. I. 181 (Malé Karpaty, snad spolu s ostat. hřbety mezi Váhem a Ľplem), W. Kętrzyński, Kl. Ptolemeusza Germania wielka i Sarmacya nadwiślańska, Rozpr. Ak. Krakov XLI (1901, odd. hist.-filos.), 196, Bulletin internat. de l'Acad. Crac., comptes rendus 1901, 9 a mapka I (Novohradské vrchy, Liptovské hory, Tatry), J. Pospíšil, Z nejstaršího země- a dějepisu slezského (progr. gymn. Opava 1905), 5 a d. (horstva od ohbu Dunaje k pramenům Visly), C. Mehlig, Cl. Ptolemaeus über Altdeutschland (zvl. otisk z Philolog. Wochenschrift, Lipsko 1926), 5 (Beskydy; dříve v článku Die älteste Karte Germaniens, Geogr. Anz. XVI, 1915, 324: Malé Karpaty), V. Ondrouch, Bratislava VIII (1934), 32, 35 (Slovenské Krušnohoří, Nízké Tatry a Velká Fatra).

¹ To už správně rozpoznal Mannert, Germania, Raetia, Noricum, Pannonia (Geographie d. Griechen u. Römer III, Norimberk 1792), 512.

severně od Dunaje (Rauhe Alb, Albuch, Härdfeld) a vrchovina za Wörnici až snad k Altmühle (počátek Franckého lesa při Dunaji)¹. Tyto zadunajské Alpy jsou (kromě Sudet, v. t.) jediné z Ptolemaiových horstev, jehož jméno se udrželo podnes, a to v názvech Schwäbische Alb a Rauhe Alb. To nás ovšem nikterak neopravňuje, abychom s Ptolemaiovými zadunajskými Alpami ztotožňovali jenom tyto hory, jak se často činívá². Proti tomu svědčí na západě (jz.) především Ptolemaiovův záznam počátku zadunajských Alp až blízko Rýna, o celý jeden zeměpisný stupeň západněji než zřídlo Dunaje (odst. 3, VG. I. 66, 10 a d.). Že Schwarzwald nebo alespoň vysoká jižní část jeho nepatří k Ptolemaiovým Abnobám (v. t.), jak se často má za to, dokazuje Ptolemaiova lokalisace jižní části tohoto horstva do výše (zeměp. šířky) Borbetomagu, t. j. dnešního Wormsu. A na východě (sv.) přesahují zadunajské Alpy též oblast dnešního Švábského Jury, takže také tu je nepochybně třeba přičísti k Ptolemaiovým Alpám ještě alespoň počátek Franckého Jury při Dunaji. Úhrnem lze říci, že si Ptolemaios pod názvem zadunajských Alp představoval celý hornatý terén podél horního Dunaje od Rýna až asi po řeku Altmühlu. Celkový směr (podélná osa) tohoto hornatého terénu od jihozápadu k severovýchodu je tímto Ptolemaiovým pohořím přímo znamenitě reprodukován.

Abnoby.

Na třetím místě zaznamenává Ptolemaios Abnoby. Po zadunajských Alpách je jmenuje zřejmě proto, že jsou východněji než začátek těchto Alp. Cituje Abnoby celkem třikrát. Ve výčtu hor v odst. 5 (*τὰ καλούμενα Ἀβνοβα*, VG. I. 68, 15 a d.) je klade jako horstvo směru poledníkového, dlouhé tři zeměpisné stupně, na 31. poledník (jižní konec 31° d. a 49° s. š., severní konec 31° d. a 52° s. š.). Představoval si je tedy jako dlouhé horstvo, jdoucí

¹ Srov. Mannert, tamže.

² Srov. ku př. Zeuss, D. N. 7 (Alb), Müller, 252 p. k ř. 13, Müllenhoff, DA. II². 245, IV². 107, Kętrzyński, Germania wielka 195, BIAk. Krak. 9 (Rauhe Alb), Schütte, Beitr. XLI. 14, Ptol. maps 57 (Rauhe Alb n. Schwäbische Alb), Much, Hoops RL. I. 55, Mehliis, Cl. Ptolemaeus über d. Südwesten d. »Germania megalē« (Süddeutschland), Mitt. d. Reichsamts f. Landesaufnahme V (Berlin 1929/30), 214 (Schwäbische Alb).

rovnoběžně s Rýnem od jihu k severu a tvořící v orografickém rámci Germanie jakýsi protějšek k horám Sarmatským. V následujícím (6) odstavci ohraničuje Ptolemaios Abnoby sídla porýnských kmenů se strany východní (*μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τῶν Ἀβνοβαίων ὀρέων*, VG. I. 70. 3), a konečně v posledním odstavci národopisném (11), věnovaném oblasti mezi Abnoby a západočeskými horami a celému pásmu podunajskému, připíná k Abnobám a jimi se strany západní ohraničuje řadu pěti kmenů (*ἀπ' ἀνατολῶν τῶν Ἀβνοβαίων ὀρέων οἰκοῦσιν κτλ.*, VG. I. 74. 10 a d.). Ze všech tří míst je viděti, že Ptolemaios užíval pro tyto hory buď substantivní formy *τὰ Ἀβνοβα*¹, nebo formy adjektivní (v gen., dvakrát) *τῶν Ἀβνοβαίων ὀρέων* (tvary *Ἀβνοβα*, *Ἀβνοβαίων ὀρ.* rkp. RW jsou stejně hodnotné, vznikly snad výslovností při diktandu²).

Pro lokalisaci tohoto horstva má význam především prvé místo (v odst. 5), obsahující Ptolemaiova posícní čísla, dále druhé místo (v odst. 6) tím, že Ptolemaios klade mezi Rýn a severní konec Abnob sídla Tenk(t)erů, a konečně Ptolemaiův údaj, že řeka Emže pramení na téže 52. rovnoběžce, na níž o jeden stupeň západněji končí Abnoby (odst. 1, VG. I. 64. 11: Emže pramení na 32° d. a na 52° s. š.). Z posícních čísel pro jižní konec Abnob je zřejmo, že si jej Ptolemaios představoval asi 1½ stupně na sever od zadunajských Alp, a to přibližně asi v stejné výši (z. šířce) jako porýnský Borbetomagus (Worms)³. Obojí ukazuje, že jižní konec Ptolemaiových Abnob je totožný asi s Odenwaldem. Tím se Ptolemaios dostává do rozporu s jinými starověkými autory — Pliniem, Tacitem, Avienem, kteří svědčí, že Dunaj pramení v pohorí Abnobské⁴, t. j. tedy v dnešním Schwarzwaldě. Ptolemaios

¹ Vznikla patrně z latinského sing. *Abnoba* (mons), srov. Plinius, NH. IV. 79, Tacitus, G. 1 (montis Abnoba).

² Srov. Šimek, VG. I. 51 a d.

³ Z. šířka Borbetomagu asi 48° 50', srov. Cuntz, Geogr. 54 ř. 229. 5 a pozn. (μῆ' ἴ' γ' RW *Ur Urt* 22, μῆ' ἴ' δ' X2); Müller 229. 5 udává, patrně omylem, číslo μ θ' γ' = 49° 20' jako šířku hlavních rkp.; srov. též jeho pozn. na str. 228.

⁴ Plinius, NH. IV. 79: Inde ostia Histri. Ortus hic in Germania iugis montis Abnoba (Abnouae) ex adverso Raurici Galliae oppidi. Tacitus, G. 1: Danuvius, molli et clementer edito montis Abnoba iugo effusus. Avienus, Descr. orb. 437: Abnoba mons Istro pater est; cadit Abnoba montis hiatu flumen.

buď svědectví Pliniova a Tacitova neznal, nebo byl jinými zprávami uveden v omyl, takže se domníval, že dnešní Schwarzwald je součástí zadunajských Alp. Na straně severní nekončí Ptolemaiovy Abnoby u Mohanu, nýbrž mnohem dále, o celé dva stupně severněji (Mohuč je u Ptolemaia na 50°, konec pohoří na 52° s. š.), přibližně asi ve výši porýnské stanice Vetera (castra) a o půl stupně severněji, než je Colonia Agrippinensis (Kolín n. R.). V téže zeměpisné šířce, jak jsem již uvedl, sbírá své prameny podle Ptolemaia (ovšem o jeden stupeň východněji) řeka Emže. Musíme proto severní konec Abnob hledati zhruba asi v prostoru mezi Kolínem n. R. a prameny Emže. Patřila tedy k Abnobám Ptolemaiovým také ještě pohoří a vrchoviny s pravé strany Rýna od dolního Mohanu až asi po řeku Ruhru, která ohraňovala toto Ptolemaiovo horstvo na severu, podobně jako asi na jihu řeka Nekar¹.

Zajímavý zjev je, že Ptolemaios umisťuje své Abnoby tak daleko od toku Rýna. K tomu nutno uvést, že my ovšem známe jenom schematicky označenou polohu obou koncových bodů, ale že se Ptolemaios ani zde — jako vůbec u žádného horstva — nezmiňuje, jak je pohoří široké, takže nedovedeme přesně jeho vzdálenost od Rýna určit. Ale i tak je zřejmo, že číselná data Ptolemaiova posunují pohoří příliš daleko směrem východním. Hlavní příčinu tohoto zjevu je třeba podle mého soudu hledati v Ptolemaiově snaze zachovati vzájemný poměr v poloze starého ústí Vesery a severního konce Abnob, jež byly jednou z dvojic jeho pevných bodů, které tvořily jakýsi pevný rámec nebo síť pevných bodů jeho mapy Germanie². Oba tyto body ležely na jednom poledníku. Napřímením rýnského toku se Ptolemaiovi posunulo značně

¹ Jiné lokalisace Ptolemaiových Abnob srov. Müller 253 pozn. (Schwarzwald a Odenwald), L. Wirtz, *Franken und Alemannen in den Rheinlanden*, Bonner Jb. CXXII. 196 a d. ('das rheinische Schiefergebirge', pohoří na rozvodí mezi Rýnem a Vesperou), C. Mehlis, *Die klassischen Namen des Schwarzwaldes*, *Peterm. Mitt.* 60 (1914), I. 13 (Schwarzwald), *Altdeutschland* 5 ('Schwarzwald im Süden bis Ebbegebirge im Norden'), *MRAfLA* V. 214 ('nicht der Schwarzwald, sondern der Odenwald und das hessische Bergland'), Schütte, *Nord-og Mellemevropa efter den rensede Ptolemaios*, *Geografisk Tidsskrift* XXIII (Kodaň 1916), 261, *Beitr.* XLI. 14, *Ptol. maps* 57 (Schwarzwald), a j.

² Srov. Šimek, *VG.* I. 104 a d., 124 a d.

daleko na východ (sv.) ústí Vesery¹, i nezbylo mu než posunutí úměrně na východ také Abnoby, aby korrelace obou pevných bodů zůstala zachována. Tím se dostalo celému horstvu přímého směru od jihu k severu a jižní konec jeho se dostal do vzdálenosti asi 3 stupňů, severní do vzdálenosti asi 3¹/₂ stupně dél. od Rýna. Oprávněnost tohoto posunu byla zdánlivě podporována jednak zprávami (zčásti asi data značně starého) o řadě kmenů, usazených mezi Rýnem a hornatinami, spojenými u Ptolemaia v jeden pojem Abnob, jednak zprávami o obchodní cestě, která šla z Vindelicie přes Dunaj a východní část zadunajských Alp k Abnobám, jež sledovala po pravé (východní) straně až hluboko za Mohan do severní polovice Germanie. Význam cesty je dokumentován u Ptolemaia množstvím stanic, z nichž jmenovitě šest stanic východně od podélné osy Abnob, umístěných vesměs v jedné řadě na poledníku 31° 30', tedy rovnoběžně s podélnou osou pohoří (Segodunon — Lokoriton — Gravionarion — Mélokabos — Novésion — Amisia, odst. 13 a d., VG. I, 78. 6, 80. 7—11), ukazuje dobře směr její trati. Vzdálenost cesty od Rýna byla značně velká, jmenovitě na jihu a na severu, a byla ve zprávách nepochybně ještě zvlečena tím, že cestu dělila od Rýna řada pohoří a lesů, jež styk s Porýním ztěžovala. Množství osad, jež Ptolemaios k trati této cesty východně od Abnob umísťuje, ukazuje, že měl o těch končinách více zpráv než o území západně od Abnob. Z toho lze usuzovati, že to byly nepochybně také zprávy o této cestě, z nichž data Ptolemaiova o Abnobách vyplynula.

Sudety a pohoří Askiburgijské a Mélibocké.

Za horami Abnobskými přechází Ptolemaios hlouběji do vnitrozemí a jmenuje další dvě velká horstva, Mélibocké a Askiburgijské, a uprostřed mezi ně a Dunaj umísťuje třetí, nejdelší horstvo Germanie — Sudety. Výklad těchto tří pohoří a jejich vzájemných vztahů patří k nejzajímavějším a zároveň i nejdůležitějším problémům, před něž nás staví dílo Ptolemaiovo. Není proto divu, že

¹ Následky napřímení toku Rýna srov. VG. I. 4 a d., 105, 125, a níže v kap. II.

jim je také věnována největší část ptolemaiovské literatury, a že se jimi zabývá každá práce, obírající se třeba i v malém úseku Ptolemaiovou Germanií. Oblast mezi Dunajem a horstvy Askiburgijským a Melibockým, prozatím uprostřed Sudetami, zaujímá skoro tři čtvrtiny Ptolemaiovy Germanie mezi Dunajem a Baltickým mořem. Je proto nasnadě, že ve správném řešení otázek, jež se pojí k této oblasti, leží také klíč k řešení největší části problémů a sporných otázek, týkajících se Ptolemaiovy Germanie vůbec.

Metodicky správně bylo celkem dosud postupováno při výkladu pohoří Askiburgijského (*τὸ Ἀσκιβούργιον ὄρος*), pokud byla jeho totožnost zjišťována podle jeho vztahů k okolí a bez přepočítávání čísel Ptolemaiových na zeměpisná data dnešní. Pohoří je v Hyfégési citováno třikrát. V odstavci 5, podávajícím výčet hlavních horstev, je udána poloha jeho dvou koncových bodů na 39° d. — 54° s. š. a na 44° d. — $52^{\circ} 30'$ s. š. (VG. I. 68. 22 a d.), a dvakrát se o něm děje zmínka v odst. 10 při přehledu kmenů, sedících s jeho obou stran (VG. I. 72. 22 a d. a 74. 4 a d.). Z Ptolemaiových zeměpisných souřadnic vyplývá, že si autor Hyfégése představoval pohoří Askiburgijské jako dlouhé horstvo, jdoucí od pramenů Vistulu (Odry) směrem severozápadním hluboko do vnitra Germanie. Svou délkou (více než pět zeměp. stupňů) stojí toto horstvo hned za Sudetami. O šířce pohoří se ani tu nedovídáme nic.

Identifikace pohoří Askiburgijského byla hledána hlavně dvěma směry. Jednak se usuzovalo o jeho totožnosti podle okolí, jednak se hledal výklad pomocí etymologie jeho jména. V prvním směru nám podává dílo Ptolemaiovo znamenitou pomůcku tím, že zaznamenává pro pramen Vistulu (odst. 2, VG. I. 66. 4) tytéž souřadnice — 44° d. a $52^{\circ} 30'$ s. š. — jako pro východní konec pohoří Askiburgijského. Klade tedy pramen Vistulu i začátek pohoří do téže končiny. Od tohoto bodu jde podélná osa pohoří na severozápad směrem k střednímu Labi. Obojí ukazuje docela nepochybně na Jesenky a ostatní pohoří dále k severozápadu, jimž dnes dáváme souhrnný název Sudet. Správnost tohoto závěru potvrzuje také způsob, jakým Ptolemaios „pod“ toto pohoří, t. j. k jižní straně jeho umísťuje své Korkonty a vedle nich dále k východu „až po zřídlo řeky Vistulu“ své Lugsy Bury, k nimž se strany severní připíná střední část Lugu — Lugsy Dunské, kteří sedí jižně od Lugu

Omanských »až k pohoří Askiburgijskému« (odst. 10, VG. I. 72. 22 a d., 74. 4 a d.). Jméno Ptolemaiových Korkontů žije podnes v slovanské obměně v názvu nejvyššího sudetského pohoří Krkonoš¹.

Je tedy lokalizace tohoto jména „pod“ pohoří Askiburgijské důkazem, že do tohoto pohoří musíme zahrnouti všechna pásma horská od Moravské brány a horní Odry až po Krkonoše a s nimi souvisící hory Jizerské včetně. A pravděpodobně k němu náležely i hory Lužické s masivem Ještědu, jež jsou (pro povrchního pozorovatele) rovněž součástí velké skupiny horské, jíž dominují Krkonoše. Úhrnem lze tedy říci, že název pohoří Askiburgijského se vztahuje na celé dnešní Sudety resp. na celý hornatý terén od řeky Labe pod Děčínem až po horní Odru².

Po stránce etymologické bylo již podáno několik výkladů. Pokud se týká vlastního názvu pohoří, rozcházejí se rukopisy při jeho první citaci v odst. 5: *X* a *Ur* podávají tvar *τὸ Ἀσκιβουργιον* (*ῥος*), kdežto *RWUrt* a jiné rukopisy této třídy mají tvar *τὸ Ἀσκιβούργιον* (*ῥος*). Na ostatních dvou místech (v odst. 10) jsou však ve všech hlavních rukopisech tvary *τοῦ Ἀσκιβουργίου ῥους*

¹ Přesvědčení o spojitosti obého je staré, srov. už Mannert, *Germania* 472, Šafařík, SS. I. 531, II. 430; ostatní lit. v. níže pod heslem »Korkonti«.

² Se Sudetami (dnešními) ztotožňují pohoří Askiburgijské Šafařík, SS. I. 530 (pohoří mezi Slezskem a Čechy i Moravou), Müller 253 pozn. k ř. 6, J. Partsch, *Schlesien I* (Vratislav 1896), 329, 332, Braun, *Razysk. I.* 42 a d., K. Kretschmer, *Hist. Geographie von Mitteleuropa* (Below-Meinecke, *Handbuch IV. 2*, Mnichov-Berlín 1904), 80, Šmejkal, *Ptolem. zprávy 33*, Pospíšil, *Nejst. zeměp. sl. 3 a d.*, V. Novotný, *Krit. zpráv Ptolem. 7*, ČD. I. 1. 97, a j. Jiné identifikace: Mannert, v. výše 472, 517 a d., Wilhelm, *Germanien* 39, Zeuss, *D. N. 7 a d.*, Ukert, *Germania nach d. Ansichten d. Griechen u. Römer* (Geogr. d. Griechen u. Römer III. 1, Výmár 1843), 119, Müllenhoff, *DA. II²*. 191, IV². 479, 487, 533, Dahn, *Urgesch. d. german. u. roman. Völker I* (Oncken, *Allgem. Gesch. II. II. 1*, Berlín 1881), 25 (vesměs: Krkonoše), Much, v. níže (Jeseník; Beitr. XVII. 109 soudil, že Askib. poh. je vlastně jenom Jeseník, ale u Ptolemaia že zaujímá „den ganzen Gebirgszug von Böhmen und Mähren“, Niederle, SS. III. 10 (Krkonoše a Jeseníky); J. L. Barvif, *O poloze Ptolemaiova Askiburgia*, Č. spol. přátel st. č. VII (1899), 7, Kdo bydlil pravděpodobně na Labi v Č. atd., *Šborník z. spol. V* (1899), 239 (Katzenberge a Katzbachgebirge), Mehlis, *AfA XLVII* (1923), 152 (snad Katzengebirge; dříve přijímal identifikaci s Krkonošemi a Jeseníky, srov. *Geogr. Anz. XVI.* 324); Ondrouch, *Bratislava VIII.* 16 a d., 32, 35 (dnešní Sudety, Západní a Východní Beskydy a Vysoké Tatry).

a τῷ Ἀσκιβουργίῳ ὄρει (RWUr vynechávají nedopatřením γ). Je tedy jisto, že původní Ptolemaiovův název pohoří byl τὸ Ἀσκιβούργιον ὄρος¹. Z etymologických výkladů slova Ἀσκιβούργιον, složeného zřejmě ze dvou částí *Aski-* a *-burgion*, došel dosud největšího ohlasu výklad první části *Aski-* z *Esche* (jasan), který podali K. Zeuss a R. Much². Zeuss překládal jméno pohoří na *Eschburger Gebirge* a soudil, že toto jméno pravděpodobně vzniklo podle nějaké sousední osady toho jména, podobně jako *saltus Teutoburgiensis*. Pohoří ztotožnil s Krkonošemi³. Much přeložil jméno pohoří na *Eschengebirge* a ztotožnil je s *Jeseníkem*⁴. Pokud se týká druhé

¹ Slovo Ἀσκιβούργιον — podobně jako Μηλίβοκον — má v názvu pohoří zřejmě význam adjektivní vedle substantiva τὸ ὄρος. V novější literatuře ptolemaiovské se ujal zvyk citovati tyto tvary ve smyslu substantivním, zřejmě především proto, že vykladači soustředili svou pozornost hlavně na odst. 5, kde Ptolemaios obě pohoří po první cituje (určuje jejich polohu) a kde edice Müllerova (253. 3, 6) nemá u žádného z obou jmen substantiva ὄρος (spojuje obě se subst. ὄρη v prvním řádku odstavce), ačkoli je mají rkp. RW správně při citaci prvního pohoří, Melibockého, k němuž je pak citace druhého pohoří, Askiburgijského, připojata spojkou καί. Proto jsem dal také na tomto místě na rozdíl od Müllera i Cuntze přednost textu RW (VG. I. 18 a d.). Müller nadto zbytečně oddělil slova καί τὸ Ἀσκιβούργιον od předcházející části věty středníkem (podobně také už Wilberg 150. 6), což ovšem ještě více mate. Cuntz (Geogr. 62) má na tomto místě správně čárku. Adjektivní význam obou názvů pohoří dobře vystihl Müller, překládaje: *Melibocus (mons)*, *Asciburgius mons*, jak už ostatně četly také staré edice (překlady) latinské, srov. Müller 253 pozn. k ř. 6, i Wilberg 150. 4, 6. Užívati těchto lat. adjektivních tvarů ve smyslu substantivním, jak se často děje, není přesné, a dokonce nesprávné ovšem už je převáděti lat. adj. *Melibocus* do řečtiny jako substantivum *Melibokos*, jak také činí někteří vykladači Ptolemaia. (Sám jsem také v dřívějších pracích užíval subst. tvarů Askiburgion a Melibokon, což zde opravuji.)

² Srov. také již etymologii J. Grimma, D. Mythologie I³. 324, GdSpr. I². 495.

³ Zeuss, D. N. 7 a d.

⁴ Much, ZfdA XXXIII. 2 a d., LVII. 147, D. Stammeskunde³ 52, Hoops RL. I. 131, Der germanische Urwald, Sudeta II (1926), 63 a d. Muchův etymologický výklad nalezl ve většině prací, zabývajících se identifikací pohoří, ochotného přijetí, srov. C. Mehlis, Sudeta u. Gabreta, Peterm. Mitt. LXV (1919), 90, Šmejkal, Ptolem. zprávy 35, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 11, Niederle SS. III. 10, Manuel I. 127, Šimek, Č. a M. 95 a d., T. E. Karsten, Die Germanen (Berlin-Lipsko 1928). 152 (zabývá se arci jen porýnským Askiburgiém), E. Schwarz, Zur Namenforschung u. Siedlungsgeschichte i. d. Sudetenländern

části jména *-burgion*, která vedla Zeusse k výkladu, že jméno vzniklo podle nějaké osady, sdílel Much původně stanovisko Zeussovo¹, upustil však od něho a soudí nyní, že kmen *-burg* tu má patrně ještě starší topický význam jako *-berg*². Náзор Muchův přijal v poslední době také E. Schwarz³, odchyluje se však od Mucha v lokalizaci pohoří tím, že do něho zahrnuje také Krkonoše. Důvodem pro to je mu domnělý Ptolemaiov přítok Labe, který Schwarz ztotožňuje s vlastním pramenem Labe⁴.

Kromě řešení *Aski* — *Esche* byly hledány i jiné výklady. Tak na př. Šembera spojoval kmenové *Aski* s *Jeschken*, německým názvem Ještědu, nepouštěje se jinak do podrobnějšího výkladu⁵, a podobně soudil J. Slavík, že slovo *Askiburgion* upomíná na »pohoří« *Oskobrh* u Poděbrad⁶. Müllenhoff vykládal *Asci-burg* jako »*schiffstätte*, *schifflager*«⁷. Zeussův výklad, že název pohoří byl utvořen podle jména osady, přejali Müller, Ihm, Norden, Siebs a j.⁸

K těmto výkladům třeba přičinit několik poznámek. Zeussovo a Muchovo spojení kmenového *Aski* s *Esche* je většinou linguistů přijímáno a vykládalo by snad věc nejpohodlněji, kdybychom měli

(Prager D. Studien 30, Liberec 1923), 9, Ortsnamen d. Sudetenländer als Geschichtsquelle (Mnichov-Berlín 1931), 18, 36, 39 a d.

¹ Much, ZfdA XXXIII. 2.

² Much, Beitr. XX. 9, ZfdA LXI. 139 a d., Hoops RL. I. 130, Sudeta II. 64.

³ Schwarz, Ortsnamen, v. výše.

⁴ Schwarz tamže 39, 46. Důkaz pomocí domnělého přítoku Labe je ovšem nesprávný; Schwarz si tu nepovšiml výkladu Cuntzova, Geogr. 60 a d. pozn. k ř. 250. 8 a d., ani toho, co jsem pověděl o směru Ptolemaiových přítoků VG. I. 101 a d., 151.

⁵ A. V. Šembera, Západní Slované (Viedeň 1868), 133 a d., srov. též Schütte, Beitr. XLI. 33, Ptol. maps 56.

⁶ J. Slavík, Slované a Němci v staré době (Jindř. Hradec 1903), 118; Slavík cituje *Oskobrh* podle Tomka, Památky III. 101. Název dnes obvyklý je *Oskobrh*, v. níže.

⁷ Müllenhoff, DA. II². 191 pozn.; srov. k tomu Norden, Germ. Urgesch.³ 489, a Siebs, tamže 490.

⁸ Müller 253 pozn. k ř. 6, Ihm, Pauly-Wissowa RE. II. 1523 (přijímá výklad *Aski* z *Esche*), Norden, v. výše 488 a d., Siebs v Nordenově Germ. Urgesch.³ 490 a d. (vykládá *Aski* z **Askin-*, gen. sthn. *Asko*, tedy *Asci-burgium* = Burg des Asko). Ze starších výkladů srov. už Wilhelm, Germanien 39 a d. (jméno pohoří vzniklo snad podle jména Askeburgu — Asenburgu na Zobtenbergu).

jistotu, že tu jde o skutečný název pohoří, jehož sám domácí lid užíval. Pak by snad bylo lze také pochopit, že Ptolemaios či Marinus mohli neporozuměním míti termin „Berg“ v názvu τὸ Ἀσκιβοῦργιον ὄρος dvakrát, jak vyžaduje Muchovo a Schwarzovo ztotožňování kořene *-burg* s *-berg*. A pak by ovšem bylo přesnější překládati spíše *Eschenberg-Gebirge*. Ztotožnění s Jeseníkem by i potom bylo možné a také bychom si mohli i přes námitku Partschovu¹ dobře vysvětliti, že Ptolemaios přenesl jméno této části dnešních Sudet na celou hornatinu od Středního Labe až po horní Odru. Je tu však jiná vážná překážka: je také možno, že název pohoří je vůbec umělý a že byl utvořen buď samotným Ptolemaiem nebo některým z jeho zpravodajů podobně, jako byl uměle utvořen název Ptolemaiových *Sarmatských hor* nebo Dionových *Vandalských hor*² a j. A je-li název umělý, pak mohl dojista právě tak dobře či snad ještě spíše býti utvořen podle jména osady, která měla se stanoviska zpravodajů nějaký zvlášť důležitý vztah k pohoří, třeba jako poslední velká nebo jinak důležitá stanice před vstupem do pohoří nebo již do hvozdu před vlastním pohořím. Cesta pohořím a pralesy je obklopujícími byla v dobách, o něž tu jde, pro každou výpravu velkou událostí, a tím ovšem také v očích účastníků vzrůstal význam stanice, v níž výprava konala přípravy na průchod nebezpečným územím, přibírala potraviny a píce, najímala nebo zesilovala ochranný průvod atd. A závěr, že název pohoří byl utvořen podle jména osady, nabývá ještě větší pravděpodobnosti, uvážíme-li, že jde o dobu poměrně pozdní, kdy již bylo slovo *burgus* a pod. běžné a bylo také v místních názvech užíváno³. Tím se stává také druhá část názvu pohoří -βοῦργιον lehkou pochopitelnou⁴.

Výkladu, že pohoří bylo pojmenováno podle osady *Ask-

¹ Partsch, Schlesien I. 332 soudí, že shoda jména Jeseníku = Eschen-gebirge s Ptolemaiovým názvem pohoří je pouze náhodná, protože název Ptolemaiův se vztahuje na celé dnešní Sudety.

² Dion LV. 1.

³ Srov. Seeck, Pauly-Wissowa RE. III. 1066, Kauffmann, DA. I. 75, 309, II. 474 pozn. 7, Ed. Nowotny, Römerspuren nördlich d. Donau, Sitzb. Akad. Wien, phil.-hist. Kl. 187, 2, Vídeň 1918, 39 a d. pozn.

⁴ O adjektivním významu slova Ἀσκιβοῦργιον v názvu pohoří v. výše str. 23, pozn. 1.

burgu, je ovšem na závalu, že se nám nezachovala ze starověku žádná zpráva o opevněné osadě toho jména v okolí Ptolemaiova Askiburgijského pohoří. Máme však přece v Čechách — arci v dosti značné vzdálenosti od vlastního horstva — lokalitu, jejíž jméno skutečně mohlo vzniknouti z tvaru *Askiburg* nebo pod. Je to Oškobrh nedaleko nad vtokem Cidliny do Labe, jehož jméno již Slavíkovi připomínalo jméno pohoří Askiburgijského. Etymologicky je výklad **Askiburg* > *Oskobrh* (Oškobrh) dobře možný¹. A lze jej opřít také o nálezy archeologické. Na obou vrcholech Oškobrhu zjistil totiž J. Hellich předhistorické hradiště, jedno — menší — na západnějším »Hřebínku« (Δ 265 m) a jiné rozsáhlé na východnějším (sv.) hřbetu vlastního dnešního Oškobrhu. Na malém hradišti našel Hellichův důvěrník V. Špínka z Opolánek zlomky nádob rázu latenského a na akropoli velkého hradiště blíže zrušeného kostelíka vykopal Hellich sám nálezy z doby hradištní a ojediněle též několik zlomků z nádoby latenské. Kromě toho vykopal Hellich latenský hrob v západní části úvalu, děličho oba vrcholy². A prof. Pič zaznamenal v Starožitnostech také nálezy z doby římské s menšího hradiště³. Původní situace na obou hra-

¹ Vrch se jmenuje *Oškobrh* (sing.); tvar *Oskobrhy* (plur.), jak citoval Tomek, Památky III. 100 a d., snad pochází z Palackého, Popis král. Čes. 117, kde se však mluví jen o zaniklé staré farní osadě, zvané *Oskobrh*, která byla na severním svahu pod zrušeným kostelem; srov. Hellich, Příspěvek k podobě zaniklých osad na Poděbradsku, zvl. otisk z Časop. pro děj. venk. X (Praha 1923), 25 a d. Jméno zaniklé osady přešlo v nové době na ves, zvanou též něm. Lustdorf, jež byla založena na jihovýchodním svahu Oškobrhu; v posledních letech bylo jméno této osady změněno úředně na sing. Oškobrh, patrně podle jména vrchu. Druhá část složeniny *-brh* nemá ovšem co činit s »vrchem«. Dokazuje to už samo sklonění dosud obvyklé: na Oškobrhu (nikoli *-chu*), pod Oškobrhem. Je tu zřejmá souvislost *-burg* > *-brh*. Slavíkovu etymologii *-brhy* < *-břehy* (v. výše), nutno ovšem zamítnouti. Vrch je asi 8 km na východ od Poděbrad a 13 km na sever od Kolína. Jeho masiv vystupuje tak mohutně z nížiny při dolní Cidlině, že Tomek o něm mluvil jako o »znamenitém pohoří« (v. výše 101).

² Podle ústního sdělení J. Hellicha; srov. též cit. práci jeho Příspěvek k podobě zaniklých osad 28 a dříve již Žárové hroby mladšího období římského u Piněva, Památky XXX (1918), 171, 174, Nové předhist. objevy v cukrov. v Plaňanech, tamže XXXIII (1922), 127 a d.

³ Pič, Starož. III. 1. 386.

dištích je ovšem dnes silně porušena kamennými lomy. Část menšího hradiště na jihozápadě již vůbec zmizela a povrch velkého hradiště byl mnohaletým lámáním opuky téměř úplně zničen. Pokud lze podle uchovaných zbytků valů souditi, zaujímalo toto hradiště celý rozlehlý plochý a se všech stran poměrně snadno přístupný hřbet. Volba tohoto terénu pro hradiště a rovněž tak i způsob, jímž bylo opevnění hradiště vybudováno, ukazuje spíše na dobu před slovanskou než na dobu hradištní (slovanskou). Že snad později, v hradištní době, bylo opevněného hřbetu opět po nějaký čas užíváno jako útočiště, toho ovšem nechci vylučovati, a ukazují na to ostatně i nálezy Hellichovy. Že Oškobrh měl v dobách, o něž nám tu jde, velký význam pro obchodníky, kteří cestovali napříč labskou nížinou k horám na severu, dokládá kromě nálezů, účinných přímo na obou hradištích i mezi nimi, také řada důležitých nálezů z doby latenské a římské, na něž se přišlo při úpatí Oškobrhu na Starých Badrech u Opolánek (= Horních Opolan), u Opolan a Odřepes¹. Z těchto nalezišť mají jmenovitě Staré Badry tak velký význam, že je Hellich sám ztotožnil s jedním z Ptolemaiových měst. S Redintuinem, na něž Hellich myslil², je sice ztotožňovati není možno (spíše by snad bylo možno z polohových i filologických důvodů spojovati Badry s Ptolemaiovým Budorigem³), ale jinak je úsudek Hellichův o důležitosti této lokality a jejího okolí v době Ptolemaiově jistě správný.

Výklad *Oškobrhu* jako starého *Askiburgu* by tedy byl podle mého soudu skutečně možný. Oškobrh je sice, jak jsem se již zmínil, značně vzdálen od pohoří, ale i přesto mohlo k pojmenování pohoří podle něho dojít. Pro cizince, přicházející z labské nížiny, byl masiv Oškobrhu, vystupující do výše jednoho sta metrů nad nížinu (okolí Labe u Poděbrad 183—186 m, Libice 187 m, Oškobrh Δ 285 m), skutečným prvním poslem hor. Stojí na samém rozhraní labské nížiny a kopcoviny, jež odtud jde okrouhle asi 20 km daleko ke Kopidlnu a Novému Bydžovu, kde se terén začíná znenáhla

¹ Hellich, Památky XXVI (1914), 141, XXVIII (1916), 7 a d., XXX (1918), 170 a d., XXXI (1919), 88 a d., 148 a d., XXXII (1920), 103 a d., XXXIII (1922), 124, 128.

² Hellich, Památky XXVIII. 8 a d., XXX. 174.

³ Srov. o tom více v III. svazku, kap. I a d.

číslo $\alpha' \perp'' = 51^{\circ} 30'$). Bylo by tedy snad možné, že v Ptolemaiově Askiburgiu v pravém Porýní byla omylem spojena zeměpisná data dvou Askiburgií skutečných, a to zeměp. délka historického Askiburgia z levého (římského) Porýní a zeměp. šířka Askiburgia českého, čili jinými slovy, že ze dvou Askiburgií skutečných vzniklo jedno Askiburgion Ptolemaiovo.

A byl by tu možný ještě i jiný výklad. Z materiálu, z něhož čerpal Ptolemaios svá data (ať již to byl popis Marinův, či také ještě jiné záznamy), vycházelo mu v oblasti Germanie třikrát jméno Askiburgion, a to jednou v Porýní a dvakrát v našich končinách. Tento trojí výskyt téhož jména v téměř pásmu (druhém od severu) mohl lehko vzbuditi Ptolemaiovy pochyby o věrohodnosti pramene nebo pramenů, z nichž byla jména čerpána, takže se snad rozhodl ponechat jen jméno pohoří a jednoho města Askiburgia. Zprávy o Askiburgiu v belgické Germanii jej snad přiměly k tomu, že ponechal Askiburgion v Porýní, kdežto osadu téhož jména pod pohořím Askiburgijským vypustil¹.

Kromě identifikace **Askiburgion* > *Oškobrh* bylo by konečně možné ještě jedno vysvětlení vzniku jména pohoří. Již Much upozornil na příbuznost jména severomoravské řeky Oskavy se jménem pohoří². Je-li jméno pohoří umělé, byl by nasnadě výklad, že autor Hyfégése nebo jeho zpravodaj nazval pohoří podle řeky, která pramení přímo ve středu Hrubého Jeseníku, na jižních úbočích Pradědu. Horský masiv, s něhož Oskava odvádí vody na jih do úvalu Hornomoravského a do řeky Moravy, měl svou rozlohou i výškou (Praděd 1490 m a řada vrcholů nad 1300—1400 m)³ velký význam pro obchodní trať nebo trati, jež vedly z horního Pomoraví do Poodří. Tím by tedy bylo dobře možno vysvětliti spojitost jména pohoří se jménem řeky, jež k němu ukazovala cestu. Než i tu by při tvaru Ptolemaiova

¹ O Ptolemaiově *Bikurgiu* a možnostech jeho lokalisace a výkladu pojednám v III. svazku, kap. I.

² Much, *ZfdA* XXXIII. 4; etymologii Muchovu přijímá a šfe rozvádí Schwarz, *Ortsnamen* 35 a d. (*Oskava* < **Askahwō* »Eschenache«); proti tomu srov. A. Brückner, *Slavia* I. 399. Oskava se vyskytuje již na Fabriciově mapě Moravy z r. 1575, v. K. Kuchař, *Sborník z. spol. XXXVII* (1931), 158; srov. též Černý-Váša, *Mor. jména místní* (Brno 1907), 240: z *Oskavy*, *Knihy půh.* k r. 1480.

³ Srov. popis V. Spitznera, *Praděd, ČMM XVII* (1893), 108.

jména pohoří bylo, myslím, spíše nutno předpokládati nějaký **Askiburgus*, opevněnou osadu na Oskavě, jež snad byla důležitou stanicí cesty přes Jeseník do Poodří a podle níž ovšem mohlo pohoří, v jehož oblasti byla, velmi lehkou dostati své jméno.

Podle představy Ptolemaiovy tvořila všecka horská pásma v oblasti mezi horní Odrou a středním Labem jediné dlouhé, souvislé pohoří. Proto také dal autor Hyfégése jméno *τὸ Ἀσπιβοῦργιον ὄρος*, ať už k němu došel jakkoli, celému tomuto pohoří, nikoli jen jediné skupině horské, na př. Jeseníku, jak myslí Much, nebo jen Krkonošům, jak soudili Mannert, Zeuss, Müllenhoff a j.¹

Byla-li identifikace Ptolemaiova pohoří Askiburgijského celkem až na nečetné úchytky dobře a bez větších obtíží rozřešena, zaměstnávala ptolemaiovskou literaturu tím více otázka, nebo spíše dvě otázky: proč Ptolemaios posunul toto horstvo tak daleko na sever, do míst, kde hor vůbec není, a proč nenazývá toto horstvo Sudetami, t. j. jménem, jímž je dnes označováno? Příčiny obojího byly hledány nejružnějšími způsoby a následkem toho se docházelo k výsledkům, které, protože jde o problémy, na jejichž správném řešení závisí i řešení četných jiných základních otázek a problémů, důležitých pro celou Germanii v starověkém pojetí vůbec, měly ovšem i na řešení a výklad těchto otázek a problémů často přímo osudný vliv.

Základní vadou těchto řešení bylo, že Ptolemaiovy Sudety byly ztotožňovány s Krušnými horami nebo i s horstvy od nich na západ ležícími². Tím byl ovšem celý obraz Ptolemaiovy Germanie

¹ Srov. str. 22 pozn. 2.

² Wilhelm, Germanien 37 (Durinský les, Smrčiny, Krušné hory, Lužické hory a »Sudety« = Jeseníky; Krkonoše k Sud. Ptol. nepatří), Zeuss D. N. 8, Dahn, Urgesch. I. 25 (Krušné hory, Francký a Durinský les), Müller 253 pozn. k ř. 6 (Krušné hory a Smrčiny), Möller Anz. fdA. XXII. 143 (Durinský les a Krušné hory); Müllenhoff, DA. IV². 479, 486 a j., Much, Beitr. XVII. 58, 96 a j., Hoops RL. IV. 204, Sudeta II. 65, Šmejkal, Ptolem. zprávy 33, Niederle, SS. III. 10 (Krušné hory), L. Schmidt, H. Vjschr. V. 80 (Krušné hory a Děčínské stěny), Kauffmann, DA. I. 248 (saské Krušnohoří), V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 8, ČD. I. 1. 98 (Krušné hory a Smrčiny); Kretschmer, Hist. Geogr. 74, 78, 80 (Durinský les); Cuntz, Geogr. 62 (pohoří při Mohanu, Smrčiny, Krušné hory), Franke, Pauly-Wissowa RE. 2. Reihe IV (1932), 562 (Krušné a Lužické hory, snad i pohoří při Mohanu). S dnešními Sudetami ztotožnil v poslední době Ptolem. Sudety Mehlis, Altdeutschland 5, rozšířil však tuto identifikaci i na Krušné hory a Smrčiny v MRAFLA V. 215 (jeho dřív-

do základů změněn. Důvody, které zdánlivě opravňovaly tuto identifikaci, byly hlavně tři¹. Především to byla vžitá představa, že Markomani byli usazeni v (celých) dnešních Čechách. Protože je Ptolemaios zaznamenává na jih od Sudet, bylo zdánlivě logické ztotožniti tyto Sudety s horami na severu Čech. Pro identifikaci s Krušnými horami, Smrčínami atd. bylo zdánlivě rozhodující, že Ptolemaios cituje severně od Sudet své Teuriochaimy a jižně les Gabrétu. Gabréta byla již od dob humanismu ztotožňována se Šumavou² a o Teuriochaimech — Hermundurech bylo stejně vžité přesvědčení, že jejich sídla byla od počátku v dnešním Durinsku. Obojí tedy nasvědčovalo zdánlivě nezvratně tomu, že Ptolemaiovy Sudety nemohly býti nic jiného než hory severně od Šumavy (a Českého lesa) a jižně od Durinska³. A přece tato identifikace není správná, protože odporuje základní představě a ovšem i lokalizaci Ptolemaiově.

Ptolemaios jmenuje Sudety (τὰ Σούδηρα ὄρη) na dvou místech. Ve výčtu hor v odstavci 5 (VG. I. 68. 24 a d.) určuje zeměpisnou polohu jejich tím, že udává jejich souřadnice a klade na jih od nich

vější názory srov. Peterm. Mitt. LXV. 49 a d., kde podává rozsáhlý přehled starší literatury, Geogr. Anz. XVI. 324, a j.).

Na jihočeské hory myslel při identifikaci Ptolemaiových Sudet již F. Clüver, *Germania antiqua* (Lugdun. Batav. 1631), 611 (od Durinska k Dunaji západně od Čech), později Mannert, *Germania* 514 a d. (Durinský les, Smrčiny, Krušné hory a hory jihočeské), Ukert, *Germania* 118 („Böhmerwald“, tedy Šumava s Českým lesem), Gnirs, *Östl. Germanien* 18 (Smrčiny, Český les a Šumava), Röm. Schutzbezirke a. d. Donau (Vídě 1929), 9 pozn. (východní část Sudet = „Böhmerwald und Teile des Granitplateaus an der Donau“), Braun, *Razysk.* I. 41 a d. (v jedné oblasti českomoravské — národopisné — Sudety = Smrčiny a Krušné hory, v druhé — hydrografické — Sudety = Šumava), Kętrzyński, *Germania wielka* 194, BIAk. Krak. 9 („las czeski“ = Böhmerwald), Schütte, *Geogr. Tidskrift* XXIII. 260, 266, Beitr. XLI. 14, Ptol. maps 56 („Böhmerwald“), Šimek, Č. a M. 92, 95 a j. (v. níže), B. Horák, Gallové v českých zemích (Spisy filos. fak. Masaryk. univ. č. 6, Brno 1923) 21 a d. (horská hradba jihočeská).

¹ Srov. k tomu Šimek, *Sborník z. spol.* XXXVII. 16 a d.

² Srov. na př. Pavel Stránský, *Respublica Bojema*, 2. vyd. z r. 1643, str. 2: silva Gabreta, vel (sic) nostri eam nonnulli idiotismo vernaculo a ventorum agitatione cognominant) Ssumavva.

³ To vedlo také Kieperta a Egliho k výkladu, že název Sudet byl s těchto hor přesunut na dnešní Sudety; více o tom v. níže.

les Gabrétu a na východ, mezi Sudety a Sarmatské hory, svůj Hercynský les. Posičními číslý určuje opět jenom dva koncové body svých Sudet. Při západním konci kolísají obě rukopisné třídy mezi dvěma číslý délkovými: třída *RWUr* udává polohu tohoto bodu na 34° d. a 50° s. š., kdežto *X* má čísla 31° d. a 50° s. š. Podle *X* by tedy začínalo toto horstvo až v samotných Abnobách (jejichž podélná osa jde rovněž po 31. poledníku), což je údaj zřejmě nemožný. Dávám proto přednost číslům třídy *RWŮr*, podle nichž Sudety začínají o tři stupně východněji, čímž se jejich západní okraj dostává na severovýchod od východního konce zadunajských Alp. Druhý konec Sudet kladou obě rukopisné třídy souhlasně na 40° d. a 50° s. š. Je tedy toto pohoří nejdelším horstvem Ptolemaiovým, zaujímajíc i při nižším údaji rukopisů třídy *RWUr* plných šest délkových stupňů. Podélná osa pohoří jde od západu k východu po 50. rovnoběžce Ptolemaiově. Skutečné šířky pohoří Ptolemaios opět nenaznačuje, je však i s toho stanoviska důležité, že „pod“ ním cituje les Gabrétu (v. t.). Později cituje Ptolemaios své Sudety ještě jednou v seznamu kmenů (odst. 11, VG. I. 74. 15 a d.), kde k západní části jejich umísťuje se severní strany Teuriochaimy, s jižní strany Varisty. Kromě toho obsahuje Hyfégése ještě jeden údaj, důležitý pro identifikaci Sudet: posiční čísla pramenů Labe, podle nichž tato řeka pramení na 39° d. a 50° s. š. (odst. 1, VG. I. 64. 15), tedy ve východní části Sudet. A z dat Ptolemaiových konečně vyplývá také, že toto pohoří je na prostoru mezi ústím Innu a (přibližně) ústím Ptolemaiova třetího přítoku Dunaje s levé strany (t. j. řeky Moravy) prvním horstvem severně od Dunaje, a že je na jihozápad od pohoří Askiburgijského a na západ od hor Sarmatských. Všecka tato poslední data ukazují na to, že Ptolemaiovy Sudety jsou totožné s horami a močálovitými hvozdy severně od Dunaje na prostoru od severovýchodních Bavor přes jižní Čechy asi do horního Podýjí. Zcela přesného vymezení jejich rozlohy ovšem data Ptolemaiova nedovolují, podle toho však, co víme o Varistech a Hermundurech v Podunají (v. t.), můžeme alespoň přibližně usuzovati, že západní konec Ptolemaiových Sudet třeba hledati asi v okolí dolní Náby, nejspíše snad ve Franckém Juře západně od dolní Náby a severně od dolní polovice řeky Altmühly, kde se přibližovaly Sudety Ptolemaiovy k jeho zadunajským Alpám. Na východě končily tyto Sudety asi tam, kde pře-

stává hořnatý terén s obou stran horní Dyje, t. j. asi v Manhartu a za Dyjí ve výběžcích vysočiny Českomoravské¹. Vše, co bylo mezi těmito oběma konci, patřilo k Ptolemaiovým Sudetám, tedy především Bavorský les, za ním Šumava se sousední hornatinou a močálovitými hvozdy jihočeskými s obou stran horní Vltavy a konečně sousední jižní část vysočiny Českomoravské. Touto identifikací do- stáváme »pohoří«, jehož poloha v poměru k dnešním Sudetám je téměř dokonale táž jako poloha Ptolemaiových Sudet v poměru k pohoří Askiburgijskému.

A s touto identifikací Ptolemaiových Sudet s horami a hvozdy severně od Dunaje lze velmi dobře uvést v soulad také Ptolemaiův údaj o pramenech Labe. Podle zeměpisných souřadnic Ptolemaiových pramení Labe ve východní části Sudet. Tato zpráva bývá od dob Zeussových spojována s Tacitovou zmínkou (G. 41), že *in Hermunduris Albis oritur*², a poněvadž Hermunduři domněle seděli severně od Krušných hor, vidí se v ní další důkaz, že Ptolemaiovy Sudety nutno ztotožňovati s Krušnými horami. To je ovšem závěr mylný. Jak již správně rozpoznal Ukert, zaměnil tu Ptolemaios (nebo už Marinos) tok horního Labe s Vltavou³. Srovnáme-li celkový směr Ptolemaiova Labe (v. t.) od pramenů k ústí se skutečným tokem Vltavy a Labe jako jejího pokračování, nemůžeme pochybovati o správnosti tohoto názoru. Tedy i tato zpráva svědčí pro ztotožnění Ptolemaiových Sudet s horami nad Dunajem.

Při této identifikaci s hornatým a lesnatým terénem nad Dunajem nemůžeme se ovšem vyhnouti otázce, proč se v nové době užívá jména *Sudety* jako souhrnného názvu pro hory, pro něž má

¹ Srov. Šimek, Č. a M. 96 a d., Národopis Čech a Moravy v geogr. Kl. Ptolem., Sborník I. sjezdu slov. geogr. a ethnogr. 1924 (Praha 1926), 284, Sborník z. spol. XXXVII. 18, Keltové a Germáni v našich zemích (Brno 1934, Spisy filos. fak. M. univ., č. 38), 82.

² Ukert, Germania 142, Müller 248 pozn. k ř. 7, Dzieduszycki, Wiadoomości 331, Braun, Razysk I. 43, Gnirs, Östl. Germanien 32, Kętrzyński, Germania wielka 7, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 10, ČD. I. 1. 99 (s jinými závěry Novotného, na př. se závěrem, že se »Ptolemaios dívá na Labe očima Tacitovým, pokládá je jeho výtok z Čech za pramen Labe« [Krit. zpráv Ptolem. 10], souhlasiti ovšem nelze, a rovněž tak ne s názorem L. Schmidta, H. Vjschr. V [1902], 80 a d.); srov. k tomu Šimek, Č. a M. 98, 99 a d. (názor o přítoku Labe opravuji níže).

Ptolemaios kumulativní název *pohoří Askiburgijské*? A kterým horám jméno *Sudety* v staré době skutečně patřilo?

H. Kiepert a J. J. Egli vyslovili názor, že horstvům, která dnes označujeme kumulativně jako *Sudety*, původně tento název nepatřil. Oba řešili tuto otázku na základě Ptolemaia. Kiepert soudil, že Ptolemaiovy *Sudety* jsou totožné s dnešními Krušnými horami a že jejich název byl teprve v 18. století uměle přesunut na horstva za Labem¹. Egli ukázal, že v starší době byl název *Sudet* od vykladačů Ptolemaia vztahován v podstatě na Krušné hory nebo na Durinský les (sám se kloní, jak se zdá, spíše k tomuto výkladu), a dospěl k závěru, že dnešní způsob označování tímto jménem pohraniční horstva českoslezská byl zaveden r. 1558 Filipem Melanchthonem a od něho přejat jeho žákem J. Cureem do díla *Gentis Silesiae Annales* z r. 1571, odkud byl pak převzat jinými autory². Toto stanovisko Egliho přejali do svých knih také Partsch a Kretschmer³. Nemyslím však, že by tím byla otázka rozhodnuta definitivně. Především je vadou všech těchto výkladů nesprávná identifikace Ptolemaiových *Sudet* s Krušnými horami nebo s Durinským lesem. Může-li býti spor o přesunutí jména *Sudet*, může se týkati jenom hornatiny nad Dunajem a *Sudet* dnešních. A tu myslím, že nás samotná data Hyfégése vedou k závěru, že název *Sudety* patřil již i v staré době *dnešním* *Sudetám*, ať již celým, či jen některé části jejich a že byl vlivem nejasných zpráv⁴ přenesen Ptolemaiem nebo již jeho předchůdcem Marinem na hornatinu nad Dunajem. Na to ukazuje podle mého názoru především jméno osady *Susudata* (*Σουσούδατα* tř. *RWUr*, *Σουσούδατα* X, odst. 13, VG. I. 78. 19), již klade Ptolemaios na 38° 30' d. a 53° 50' s. š., t. j. jihozápadně od západního konce pohoří Askiburgijského = dnešních *Sudet*. Jméno osady vzniklo zřejmě zkomolením latinského rčení *sub Sudeta* = *pod Sudetami*⁵. Dále o tom svědčí Ptolemaiova etnografická dubleta *Sudeinoi* n. *Sudenoï* — *Sidones* (v. t.), první na ne-

¹ H. Kiepert, *Lehrbuch. d. alt. Geogr.* (Berlín 1878), 536 pozn. 4.

² J. J. Egli, *Nomina geographica*² (Lipsko 1893), 886.

³ Partsch, *Schlesien* I. 2, Kretschmer, *Hist. Geogr.* 80, srov. k tomu Šimek, *Sborník z. spol.* XXXVII. 16.

⁴ Srov. Šimek, *Č. a M.* 96 a d.

⁵ Much, *ZfdA* XLI. 99, srov. k tomu Šimek, VG. I. 11, Schwarz, *Ortsnamen* 24.

možném místě ,pod' Markomany v Podunají, kde pro ně vůbec nebylo místa, druzí v řadě kmenů ,pod' dnešními Sudetami, a to mezi Bateiny a Kotiny a ,pod' Korkonty nebo západní části Burů, t. j. asi někde ve východních nebo severovýchodních Čechách. Za třetí na to ukazuje vzdálenost Ptolemaiových Sudet od Dunaje — posícní čísla Ptolemaiova je posunují na sever skoro do zeměpisné šířky severního konce Sarmatských hor, t. j. přibližně asi do polohy Jeseníků — a vzájemná poloha východního konce Ptolemaiových Sudet a Carnunta, jež tak dokonale reprodukuje polohu i vzájemnou vzdálenost Carnunta a východního konce *dnešních* Sudet (Nízkého Jeseníku), že tu zřejmě jde o dvojici pevných bodů, jakýsi druh *ἀντικείμενα*, jež tvořila Ptolemaiovi kostru oblasti Germanie a jejichž vzájemnou polohu se proto snažil stůj co stůj zachovati¹. Data o těchto dvou bodech získal zřejmě ze zpráv o »jantarové« cestě z Carnunta k Baltickému moři². Ze zpráv o této cestě čerpal Ptolemaios podle všeho nejen údaje o vzdálenosti obou bodů, nýbrž také název horstva — *τὰ Σούδητα ὄρη*. Že jej přesunul na horstva nad Dunajem a spojil tak data o dvojích horách, toho hlavní příčinou bylo podle mého soudu spojení zprávy o skutečných pramenech Labe se zprávou nebo zprávami o pramenech Vltavy (jejíhož jména neznal). O Labi měl zprávu, že pramení v Sudetách (skutečných), spojil ji však omylem se zprávou o řece (Vltavě), jež pramení v horách nad Dunajem (v Šumavě). Omyl mohl býti lehkou vyvolán zprávami o některé z obou hlavních obchodních cest, jež tehdy spojovaly římské Podunají s horním Povltavím. Jedna z nich šla podle Polní Aisty, druhá z Pasova přes Freyung a nejhořejší tok Vltavy k Boubínu a Volyňce³. Kupci cestovali krajinami po levé straně Vltavy až k Labi, kde slyšeli jméno řeky — *Albis*. Směr toku Labe byl týž, jako směr řeky, kterou měli po pravé straně cesty již od jejího horního toku. Je proto snadno možné i vysvětlitelné, že pokládali i tuto domnělou část téže řeky za Labe. A taková zpráva o ,Labi', pramenícím v horách nad Dunajem (bez jména hor), spójena se zprávou o Labi, pramenícím v Sudetách (skutečných), vedla pravdě-

¹ Srov. VG. I. 104 a d.

² Srov. Šimek, Č. a M. 104 a d., Pamietnik II. 265 a d.

³ Šimek, Č. a M. 82 a d., KG. 15 a d.

podobně Ptolemaia nebo již Marina k tomu, že spojil jméno Sudet s horami nad Dunajem.

Tak bych si představoval řešení otázky přesunu jména Sudet na rozdíl od Kieperta a Egliho, Partsche a Kretschmera. Byl-li zpětný přesun jména na Sudety skutečné (dnešní) opravdu jen výsledkem literární spekulace doby humanistické a nebyl-li tehdy název Sudet pro dnešní Sudety běžný¹, byl tím tedy správně — třeba snad bezděky — restituován původní stav. Myšlenkový postup, který k tomu vedl, šel snad opačnou cestou než byla ta, již se dospělo k přesunu jména hor: Labe pramení podle Ptolemaia v Sudetách, proto patří název Sudet těm horám, kde skutečně pramení.

Přesunutí jména Sudet na hornatinu nad Dunajem mělo velký vliv na koncepci celé Ptolemaiovy mapy Germanie a jmenovitě ovšem na útvar její střední a východní části mezi Dunajem a Baltickým mořem.

Poslední (podle pořadí Ptolemaiova čtvrté) velké horstvo Ptolemaiovo jest pohoří Mélibocké. Vyskytuje se v Hyfégési opět na dvou místech, a to v odstavci 5 ve výčtu horstev (*τὸ Μηλίβοκον ὄρος*², VG. I. 68. 18. a d.) a v odstavci 10 v přehledu ethnografickém (VG. I. 74. 1). Na prvním místě určuje Ptolemaios polohu obou koncových bodů jeho na 33° d. — 52° 30' s. š. a na 37° d. — 52° 30' s. š. Pokládá je tedy za dlouhé horstvo, zaujímající prostoru čtyř stupňů rovnoběžkových, jehož podélná osa jde po rovnoběžce 52½°. Identifikaci tohoto pohoří nám umožňuje jeho poloha v poměru k poloze pohoří Askiburgijského a k toku Labe, a Ptolemaiovův údaj o pramenech řeky Vesery. Na východě začíná pohoří jihozápadně od západního (sz.) konce horstva Askiburgijského, a to blízko oblouku, který

¹ V naší literatuře cituje Sudety, pokud vím, Pavel Stránský, který praví (Respublica Bojema², str. 2): *Figura regio ipsa [Čechy] est ovali, et cingitur undique montibus ac Hercynii saltus portione sylva continua. Montes Sudeti vocantur, silva Gabreta, vel ... Ssumavva. (Str. 91:) prov. Litomierzicko ... fere tota sub Sudetis montibus protenditur. Z obou míst je zřejmo, že Stránský dává jméno Sudet — ne-li výlučně, tedy alespoň především — Sudetám dnešním. Pokud tu měla na jeho názvosloví vliv literatura humanistická a po případě snad přímo četba díla Cureova Gentis Silesiae Annales z r. 1571, a pokud — alespoň vzhledem k Sudetám — měla vliv také domácí tradice starší, není možno bezpečně posouditi.*

² Srov. k tomu, co bylo pověděno na str. 23 pozn. 1.

bychom asi dostali, kdybychom spojili prameny a ústí Ptolemaiova Labe křivkou, reprodukující schematicky tok Vltavy asi od Vyššího Brodu ke stoku s Labem a odtud tok Labe až k jeho starému ústí do moře. Pohoří Mélibocké začíná západně od tohoto oblouku zcela analogicky jako naše Krušné hory. Obojím, jak polohou jihozápadně od pohoří Askiburgijského, tak také polohou západně od labského oblouku, je tedy dána identifikace východní části pohoří Mélibockého s Krušnými horami. Jak daleko sahalo toto pohoří podle představy Ptolemaiovy směrem západním, pro to je vedle délky jeho podélné osy, zaujímající čtyři stupně rovnoběžkové, rozhodujícím kritériem Ptolemaiův údaj, že řeka Vesera pramení na 34° d. a 52° 30' s. š. (odst. 1, VG. I. 64. 13), tedy přímo v pohoří Mélibockém, a to ve vzdálenosti jednoho zeměp. stupně od jeho západního okraje. Musíme tedy do tohoto Ptolemaiova pohoří kromě Krušných hor zařadit také sousední pohoří a hornatiny směrem západním, především Francký les, Durinský les a vrchovinu tvořící jeho pokračování mezi dolní Vesperou a dolní Fuldou, a pravděpodobně ještě také vrchovinu za dolní Fuldou a počátkem Vesery (od soutoku Vesery s Fuldou)¹. Rhön a Ptačí hory již k pohoří Mélibockému čítati nemůžeme proto, že by nám pak přišla příliš daleko na jih sídla Chattů (v. t.), jež Ptolemaios umísťuje na jižní straně západní části pohoří, pod Chamavy, jakož i proto, že by se tím západní konec tohoto pohoří dostal jižněji než severní konec Abnob, což by bylo v rozporu se základními daty Ptolemaiovými.

Ti, kdož ztotožňují Ptolemaiovy Sudety s Krušnými horami a ostatní hornatinou, jež podle výkladu právě podaného patří k pohoří Mélibockému, hledají pohoří Mélibocké — v Harzu². Důvody pro tento

¹ První tuto identifikaci naznačil, pokud vím, Ukert, *Germania* 119, který Mélib. pohoří (spolu s lesem Sémanským) ztotožnil s Krušnými horami, Durinským lesem, Harzem a vrchovinou hessenskou; podobně soudil také Králíček, *Grossgerm.* 12. Z novějších badatelů ztotožnil Mélib. pohoří také Kętrzyński, *Germania wielka* 194 a d., BIAŁ. Krak. 9 s Krušnými horami, E. Devrient, *Die Heimat d. Cherusker*, N. Jahrb. f. klass. Altert. V (1900), 533 a d. s Durinským a Franckým lesem, Schütte, *Geogr. Tidsskrift* XXIII. 260, 265, Beitr. XLI. 14, Ptol. maps 56, s Durinským lesem.

² Mannert, *Germania* 517, Wilhelm, *Germanien* 36, Zeuss, *D. N.* 11, Kiepert, *Lehrb.* 536, Dahn, *Urgesch.* I. 25, Müllenhoff, *DA.* II² mapy č. 1, 2, IV². 439, 486, 553, Müller 253 pozn. k ř. 3, Much, *ZfdA* XLI. 107,

zřejmě násilný výklad jsou hlavně dva. Jednak polohový: Harz je severně od Durinského lesa, podobně jako Ptolemaiovo pohoří Mélibocké od Sudet, jednak filologický: Harz prý je Caesarova *silva Bacenis* a toto jméno se ozývá v druhé části názvu pohoří *Μηλι-βόκον*¹. K tomu je třeba především uvést, že je nejisto, vztahují-li se neurčitá slova Caesarova o lese nesmírné velikosti, dělicím sídla Svěbů a Chersusků², výlučně jen na pohoří Harz (jde tu zřejmě o pomezní hvozď, který dělil oba kmeny na celé prostoře, kde jejich území sousedila, a který byl tedy zřejmě mnohem delší než Harz), a dále, že při časovém rozpětí mezi dobou Caesarovou a Ptolemaiovou (i Marinovou) a při komolení domácích názvů s obou stran, od Římanů i Řeků, je sotva možný tak bezpečný linguistický důkaz o totožnosti kmene slova *Bacenis* s druhou částí slova *Μηλιβόκον*, aby mohl už sám sebou býti dokladem pro identifikaci Ptolemaiova pohoří s Césarovým lesem. A naprosto nesprávné je ovšem to, co se vyvozuje ze vzájemné polohy pohoří. Jak jsem vyložil jinde³, neměl Harz, příliš vzdálený od hranic římské říše a ležící mimo hlavní obchodní cesty, jichž antický obchod užíval, pro starověký římský a řecký svět ani zdaleka toho významu, jako pro pozdější historii i historickou legendu německou, a nesmí proto býti tento jeho pozdější význam do starověku promítán. Ptolemaiovo pohoří Mélibocké, dlouhé čtyři zeměpisné stupně, je příliš velké, aby mohlo býti ztotožňováno s relativně přece jen málo rozměrným Harzem⁴. A proti jejich identifikaci svědčí ostatně samotné údaje Ptolemaiovy: pohoří Mélibocké má býti na jihozápad od pohoří Askiburgijského, Harz je však od něho na severozápad; řeka Vesera pramení podle údaje Ptolemaiova přímo v po-

113 a d., Hoops RL. III. 213, Sudeta II. 63, L. Schmidt, H. Vjschr. V. 81, Kretschmer, Hist. Geogr. 69, Šmejkal, Ptolem. zprávy 36, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 7, ČD. I. 1. 97, Mehlis, Geogr. Anz. XVI. 324, Schönfeld, Pauly-Wissowa RE. 2. Reihe II (1923), 1329, Cuntz, Geogr. 62, a j.

¹ Zeuss, D. N. II. 94, Forbiger, Handb. III^a. 235 a d., Dahn, Urgesch. I. 20, 25, Much, Sudeta II. 62 a d., srov. již také Hoops RL. I. 150, III. 213, a j.

² Caesar, BG. VI. 10: referunt ... silvam esse ibi infinita magnitudine, quae appellatur Bacenis; hanc longe introrsus pertinere et ... Cheruscos ab Suebis Suebosque ab Cheruscis iniuriis incursionibusque prohibere.

³ Šimek, Sborník z. spol. XXXVII. 17 a d.

⁴ Podobně soudil také Gnirs, Schutzbezirke 9 pozn.

hoří Mélibockém a pohoří jde ještě daleko na západ za řeku, Harz však je od Vesery daleko na východ (o celý jeden zeměpisný stupeň) a je od ní oddělen povodím řeky Leiny. Obojí svědčí příliš jasně proti identifikaci pohoří Mélibockého s Harzem. A obojí dokazuje oprávněnost identifikace s Krušnými horami a hornatinou dále k západu, za Verru a Fuldu, jejichž spojením vzniká Vesera.

Poměrně velká vzdálenost pohoří Mélibockého od Dunaje, větší než ve skutečnosti, není na závalu této identifikaci, stejně jako ještě větší vzdálenost pohoří Askiburgijského nevadí jeho ztotožnění s dnešními Sudetami. Posun obou horstev směrem severním je právě jedním z důsledků přesunutí jména Sudet na hory nad Dunajem a jím zaviněného posunu těchto hor (Sudet Ptolemaiových) do polohy Sudet skutečných.

Pohoří Askiburgijské bylo posunuto dvakrát, jednak k severu, jednak k východu. Prvý posun — k severu — byl podmíněn zprávami o vzdálenosti tohoto pohoří od hor nad Dunajem. Tím bylo Askiburgijské pohoří posunuto k severu o celou šíři dnešních Čech¹. Druhý posun — k východu — vznikl hlavně ze dvou příčin: aby byl zachován správný poměr polohy obou konců pohoří k poloze ústí Svěbu (Odry) a Vistulu (Visly), protože to byly dvě dvojice jeho pevných bodů², a aby naopak zase byla — pravděpodobně z analogického důvodu — udržena také vzájemná poloha s (Ptolemaiovými) Sudetami. Napřimením rýnského toku do směru severního se Ptolemaiovi posunula celá severní část Germanie a s ní ovšem i celé baltické pobřeží směrem severovýchodním. Proto posunul také Askiburgijské pohoří o tolik k východu, aby jeho oba koncové body zůstaly v obdobném poměru polohovém k ústí Suěbu — Odry a k východnímu ústí Visly — Vistulu jako ve skutečnosti. Tím zároveň získal také relativně správný poměr pohoří Askiburgijského k Sudetám, zejména k jejich východnímu konci, který zůstal v poloze východního konce Sudet skutečných. Úkol, před nímž tu Ptolemaios stál, nebyl ovšem nijak snadný. Bylo tu potřeba udržeti vzájemnou korrelaci množství bodů a při tom mu působily velký zmatek Sudety, t. j. především jejich východní část, o níž měl dvojí zprávy, jednou jako o Sudetách, po druhé zase

¹ Šimek, VG. I. 104.

² Tamže 104 a d., 125.

jako o horách nad Dunajem. A tak vidíme, že byl nucen k řadě kompromisních úprav na všech stranách. Uchoval polohu obou konců pohoří Askiburgijského jak k ústí Suébu a Vistulu, tak také k východnímu konci Sudet a k pramenům »Labe«, ale tím, že musil celé pohoří posunouti k východu, nemohl ovšem udržeti také správnou polohu jeho v poměru k jednotlivým význačným bodům na Dunaji, takže se mu západní konec pohoří, který posunul k východu asi o dva zeměpisné stupně, dostal na týž poledník jako Carnuntum, a východní konec, který by měl být přibližně asi na stejném poledníku jako dvojměstí Brigetio-Kelemantia (41° d.), se mu dostal o tři stupně východněji (o jeden a půl stupně východněji než dunajský ohyb u Karpidy resp. u dnešních Verovců). A s ním ovšem i hlavní pramen Vistulu¹.

U východního konce svých Sudet zachoval Ptolemaios jednak poměr polohy východního konce Sudet skutečných ke Carnuntu na Dunaji a k Mohuči na Rýně a přibližně též — alespoň v zeměpisné šířce — k severnímu okraji Sarmatských hor (Beskyd), jednak poměr polohy východního konce hornatiny nad Dunajem k oběma koncům pohoří Askiburgijského (Sudet skutečných). Jeho Sudety se mu ovšem následkem spojení zpráv o dvojích horách protáhly tak značně, že se staly — i při zredukované délce rukopisů tř. *RWUr* — jeho nejdelším horstvem v Germanii.

Posun pohoří Mélibockého k severu je relativně menší než u pohoří Askiburgijského. Je zřejmo, že tu rozhodovala také snaha udržeti pokud možná správný poměr především k západní oblasti Germanie. Proto bylo toto pohoří posunuto k severu právě jen asi o tolik, kolik vyžadovaly zprávy o vzdálenosti jeho nejjihnější části od podunajských hor. Radikálnější posun pohoří Askiburgijského neměl na umístění pohoří Mélibockého zřejmě vůbec žádného vlivu. Tak se stalo, že vychýlením pohoří Askiburgijského směrem severovýchodním vznikla mezi oběma horstvy mezera dvou rovnoběžkových stupňů a že nebyl uchován ani vzájemný poměr v poloze východního konce Mélibockého pohoří a pramenů »Labe« (= Vltavy).

¹ Z hořejšího výkladu je viděti, že tu není možno Ptolemaiova čísla o východním konci pohoří Askiburgijského prostě jen aplikovati na skutečné poměry a protahovati tak toto pohoří až do Vysokých Tater, jak chce V. Ondrouch, Bratislava VIII. 32 a j.

Z toho lze podle mého soudu především usuzovati, že Ptolemaios neměl zpráv o cestách od západu k východu pod oběma pohořími nebo nad nimi (se strany severní), které by byly obě pohoří navzájem k sobě vázaly a určovaly mu tak jejich vzájemný vztah. Čili jinými slovy, lze z toho usuzovati, že cesty jižních kupců šly od Dunaje směrem přibližně severním k jednomu nebo k druhému pohoří, ale že asi nebylo velké, důležitější cesty, jež by byla šla s té či oné strany podél obou pohoří. A nepoměr mezi polohou východního konce pohoří Mělibockého a pramenů »Labe« (Vltavy) by mohl býti analogicky dokladem, že nebylo ani podobné důležitější cesty od jihu k severu, která by byla přímo spojovala oblast v okolí pramenů Vltavy s krajinou u Podmokel. Náš úsudek tu ovšem nemůže býti zcela bezpečný především proto, že zpráva o pramenech »Labe« je vázána na východní Sudety a zároveň též na pohoří Askiburgijské, kdežto u pohoří Mělibockého rozhodoval především zřetel k západní oblasti Germanie.

Nejdůležitějším následkem přesunutí jména Sudet na hornatinu nad Dunajem a současného posunu této hornatiny do výše (zeměp. šířky) Sudet skutečných byl vznik dvojí české resp. českomoravské oblasti¹ a zároveň i její deformace nestejným posunem a protažením jednotlivých horstev. Severní oblast vznikla mezi pohořím Askiburgijským a Mělibockým se strany jedné a Ptolemaiovými Sudetami = horami nad Dunajem se strany druhé. Je tedy tato oblast mezi horstvy, jež jsou i ve skutečnosti okrajovými: horstvy dnešních Čech a Moravy, a je také podobně jako ve skutečnosti protékána od jihu k severu Ptolemaiovým Labem, t. j. Vltavou a od jejího ústí Labem skutečným. Pokládám proto tuto oblast za správnější, vlastní oblast českomoravskou. Na jih od ní, jižně od Sudet Ptolemaiových vznikla druhá, podružná oblast českomoravská tím, že Ptolemaiovy Sudety zůstaly v poloze Sudet skutečných, a že se tak dostal do ní mnohý záznam, který byl v původní zprávě spojen s jižní stranou Sudet a patřil by proto do

¹ To je pravý důvod vzniku obojí české oblasti, nikoli dvojí záznam Markomanů, jednou „pod“ Sudetami = Krušnými horami, po druhé v severní oblasti pod jménem Bainochaimů, jak se domýšlel již Zeuss, D. N. 116, a po něm u nás V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 9 a d., 16, 19; srov. též Braun, Razysk. I. 43 a d., Králíček, Grossgerm. 3, 15 a d.

oblasti severnější. Jsou tedy v této jižní oblasti zapsány údaje z dnešních Čech a Moravy vedle záznamů, patřících do Podunají. A naopak ovšem také v oblasti severnější může býti leccos vázáno k severní straně Sudet, co právě z toho důvodu patří již mimo oblast dnešních Čech a Moravy, na sever od Sudet skutečných. Jsou proto relativně spolehlivější data v severní části této oblasti, vázaná na pohoří Askiburgijské a Mělibocké, než záznamy v její jižní části, pokud jsou vázány na pohoří, protože tu nevíme, pochází-li záznam ze zprávy o horách nad Dunajem či ze zprávy o Sudetách skutečných.

Deformace oblasti českomoravské — mám tu na mysli především oblast severnější — vznikla, jak jsem uvedl, nestejným posunem a protažením horstev ji obklopujících. Na severu byla v části východní silněji protažena směrem severním tím, že i pohoří Askiburgijské bylo posunuto dále na sever než pohoří Mělibocké. A zároveň byla ovšem také silně protažena směrem východním tím, že byla prodloužena tímž směrem také obě pohoří se strany severní i jižní, t. j. pohoří Askiburgijské i hory nad Dunajem (Sudety Ptolemaiovy). Na severu vznikla široká mezera mezi pohořím Mělibockým a pohořím Askiburgijským, na severovýchodě mezi pohořím Askiburgijským a horami Sarmatskými. Na západě je situace nejasná. Jak je patrné ze záznamů o šestém pásmu národopisném¹, byl si i tu Ptolemaios vědom rozhraničení, nedává mu však v horopisné části kapitoly o Germanii — nehledíme-li k nedosti jasné zprávě o lese Sémanském — žádného určitějšího výrazu, z čehož je zřejmo, že si nebyl přes svou pokročilejší znalost horopisu našich končin jasně vědom toho, jakým způsobem jsou spjata jednotlivá horstva vysočiny českoněmecké.

Posunutím všech tří horstev směrem severním a s ním spojeným vznikem dvojí oblasti českomoravské rozrostlo se Ptolemaiovi území mezi Dunajem a Sudetami skutečnými tak značně, že mu i při korektuře, o niž se pokoušel napřímením rýnského toku a z toho vyplývajícím protažením území Germanie k severu pohltilo větší část plochy mezi Dunajem a Baltickým mořem, a že mu naopak území mezi tímto mořem a pohořím Askiburgijským i po

¹ Viz níže v kap. III.

zmíněné korektury zůstalo neúměrně úzké. Prostory mezi Dunajem a západním koncem pohoří Mélibockého se strany jedné a východní částí pohoří Askiburgijského se strany druhé (kde nebyly děleny Ptolemaiovými Sudetami) se mu značně protáhly ve směru poledníkovém, a ovšem každá jinak, protože na západě došlo posunem pramenů Dunaje do polohy pramenů Rýna také k protažení celého území směrem jižním, kdežto protažení směrem severním bylo u tohoto území menší než na východě. Tím ovšem nastaly Ptolemaiovi nové velmi značné potíže na obou stranách a jmenovitě na západě, mezi západní částí pohoří Mélibockého a Dunajem, kde bylo potřeba najítí spojení mezi zdvojenou oblastí českou a oblastí západní, připsanou k Rýnu.

Ptolemaiův (nebo již Marinův) omyl, který vedl k přesunu jména Sudet, měl tedy pro útvar jeho mapy Germanie následky přímo osudné. Jeho Germanie se tím stala problémem, jehož řešení se věnovala větší část těch, kdož se Ptolemaiem vůbec literárně zabývali. A tak se stal tento omyl zároveň také hlavní příčinou, že je Ptolemaios dnes namnoze méně ceněn, než si opravdu zaslouží.

V přechodním území mezi zdvojenou oblastí českou a západní částí Germanie byl ovšem způsoben zmatek také tím, že si do doby Ptolemaiovy nikdo neuvědomil zvláštní formace horstev celé vysočiny českoněmecké v podobě velkého ležatého $\times$, jehož středem jsou Smrčiny, a že pro nedostatečnost svých pramenů nedospěl k tomuto poznání ani sám Ptolemaios. Učinil k tomu sice zřejmý náběh zmíněným již rozhraničením ethnografických oblastí na západním po-
mezi dnešních Čech a snad i záznamem lesa Sémanského (v. t.), ale při tom utkvěl přece jen na schematické představě tří resp. čtyř celkem rovnoběžkových pásem horských, čímž mu vznikla široká mezera mezi horstvy právě v končinách, kde se spojují nebo se alespoň k sobě přibližují.

Jinak je ovšem nutno k celkové charakteristice Ptolemaiova orografického obrazu našich končin říci, že právě ona čtyři hlavní pásma, reprodukcující horstva vysočiny českoněmecké, t. j. pohoří Askiburgijské a Mélibocké, Sudety a zadunajské Alpy, přes vytčené nedostatky vystihují poměrně dosti dobře jak celkový směr, tak také rozsah ploch, jež tato horstva spolu s hvozdy je obklopujícími zaujímal. A to je již samo o sobě veliký pokrok proti starší době,

pokrok, který dovedeme oceniti, uvážíme-li nedostatečnost materiálu, z něhož dovedl Ptolemaios — bez autopsie a tak vzdálen od našich končin — tento orografický obraz vytvořiti.

3 Hercynský les.

Kromě svých hlavních horstev jmenuje Ptolemaios právě v našich končinách ještě čtyři 'lesy', jimž přikládá zřejmě podružnější význam než svým horstvům. Nezaznamenává pro ně vůbec žádných posičních čísel, nýbrž označuje jejich polohu prostě jen podle velkých horstev nebo řek.

Z nich měl pro antický svět před dobou Ptolemaiovou největší význam Hercynský les. Jak jsem ukázal v úvodě k této kapitole¹, byla do něho po dlouhou dobu zahrnována všechna pohoří a lesy na prostore mezi středním Rýnem a dnešními východními Karpatami. S postupem vědomostí o končinách zadunajských se však původní představa jediného pásma hor a hvozdu od Rýna až k hornímu Dněstru stále více měnila a drobila, až se konečně Hercynský les stal antickému světu pojmem, jak se zdá, zcela mlhavým a spíše legendárním přežitkem. Jeho názvu bylo patrně i v literatuře čím dále tím méně užíváno, takže si s ním antický svět konečně vůbec nevěděl rady. Toto stadium zřejmě zastihujeme i v díle Ptolemaiově.

Ptolemaios užívá pro Hercynský les řeckého tvaru *Ὀρκύνιος ὄρυμος*, Orkynský hvozď². Jmenuje jej třikrát a to nejprve ve výčtu hor, kde jej klade mezi své Sudety a hory Sarmatské (odst. 5, VG. I. 68. 27 a d.), dále umisťuje 'nad' něj v předposledním odstavci ethnografickém (10, VG, I. 74. 8 a d.) své Visburgie a konečně klade 'pod' něj v posledním odstavci ethnografickém (11, tamže 23 a d.) Kvády a les Lunu.

Výklady o tom, co je tento Ptolemaiův Hercynský les, se velmi rozcházejí. V starší době se většinou soudilo, že se jím rozumějí hory severně od Moravy, po případě též Beskydy³. Dnes lze rozli-

¹ Str. 7 a d.

² Strabon IV. 6. 9, VII. 1. 3, 5; 2. 2; 3. 1 lépe: *ὁ Ἐρκύνιος ὄρυμος*.

³ Srov. na př. A. Sedláček, Kl. Ptolemaia zprávy o Čechách a zemích sousedních (progr. r. gymnasia v Táboře 1880), 11 (hory severně od Moravy), Mehlis, MRAfLA V. 215 (Mährisches Gesenke bis zur Mährischen Pforte'), a j.

šovati hlavně asi dvě stanoviska jako nejrozšířenější: jedni v něm vidí Českomoravskou vysočinu, po případě i s jinými vrchovinami moravskými¹, druhí jej hledají někde na severu Čech a Moravy. Toto stanovisko přivedli u nás do krajních důsledků Šmejkal a po něm V. Novotný: přijavše identifikaci Ptolemaiových Sudet s Krušnými horami došli k závěru, že jeho Hercynský les je souhrnem všech horstev mezi Vltavou a Labem se strany jedné a Váhem a Vislou se strany druhé, a že je tedy širším pojmem než pohoří Askiburgijské, které je pouhou částí jeho, a tedy pojmem podřadným². To jest ovšem závěr naprosto nepřijatelný, protože je v příkrém rozporu s textem Ptolemaiovým, který uvádí pohoří Askiburgijské mezi šesti hlavními horstvy Germanie a charakterisuje je posícními čísly jako druhé nejdelší horstvo Germanie vedle Sudet, kdežto 'lesům', které zná v našich končinách, přikládá zřejmě vesměs jen podružnější význam. Již to samo o sobě je důkazem, že závěr, k němuž došli Šmejkal a Novotný, není přípustný, a je konec konců také důkazem, že identifikace Ptolemaiových Sudet s Krušnými horami nemůže býti správná, vede-li k tak nemožným logickým závěrům.

Z míst, na nichž je Hercynský les citován, má pro otázku jeho lokalisace význam především první a třetí. Podle prvního místa je les mezi Sudetami Ptolemaiovými a horami Sarmatskými. A na třetím místě se praví, že je 'nad' Kvády, kteří seděli, jak víme z Tacita a řady zpráv z doby t. ř. markomanských válek nedlouho po vzniku Hyfégése, v dnešním slovenském Podunají. Ptolemaiovy Sarmatské hory jsou východně od cesty, jež šla z Brigetia-Kelemantie přes Trenčín a Vlárským průsmykem na sever. Je tedy tato cesta pravděpodobně také zároveň nejkrajnější východní mezí, po níž mohl jíti Ptolemaiův Hercynský les³. Čili jinými slovy, jižní

¹ Mannert, *Germania* 515, Kętrzyński, *Germania wielka* 194, BIAK. Krak. 9, Franke, Pauly-Wissowa RE. XIII (1927), 1813, a j.

² Šmejkal, Ptolem. zprávy 33 a d., V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 9. Ptolemaiův Hercynský les ztotožňoval s Askiburgijským pohořím (dnešními Sudetami) také již Braun, Razysk. I. 42 a d. Králíček, Grossgerm. 11, se domníval, že Ptolemaiův Hercynský les byl souhrnným označením Sudet, Gabréty, Luny a snad i jiných pohoří; tamže str. 15 ztotožnil jej také s 'Askiburgiem'. Text Ptolemaiův pro to ovšem neposkytuje dostatečné opory.

³ Proto také nelze k němu již čítati vnitrozemská slovenská pohoří jako

část Bílých Karpat, „pod“ níž je rozsáhlá nížina povážská, Malé Karpaty a slovenská část Moravského pole (vesměs končiny, kde seděli Kvádové), mohla býti již částí Ptolemaiova Hercynského lesa. Zápis o lesu Luně, že je rovněž „pod“ Hercynským lesem, a to, jak ukáží níže¹, směrem západním od sídel kvádských, spolu se zápisem, že podle lesa Luny (v. t.) teče třetí přítok Dunaje s levé strany, t. j. řeka Morava, ukazují, že musíme k Ptolemaiovu Hercynskému lesu přičísti též vrchoviny západně od Bílých Karpat a ovšem i hvozdy v údolních polohách mezi nimi. Poslední výběžky Ptolemaiových Sudet přecházely asi v okolí Znojma v rozsáhlý úval Dyjský, mohl proto býti úval Dyjskosvratecký také západní hranicí Ptolemaiova Hercynského lesa. Lze tedy zhruba říci, že k tomuto lesu patřily hornatiny a lesy v oblasti asi mezi dolní Svratkou a středním Povážím jižně od Vláry. Kromě Bílých Karpat jižně (jz.) od Vláry můžeme k němu čítati alespoň část Vizovských hor, dále Chříby a vrchy Ždanské².

Rozsah Hercynského lesa, jak vyplývá ze záznamů posledního starověkého autora, který se o něm zmiňuje, byl tedy nepatrný, srovnáme-li jej s ohromným Hercynským lesem starších autorů, Caesarem počínajíc. Rozsah i ráz jeho však plně souhlasí s představou Ptolemaiovou o podružnějším významu „lesů“, které v našich končinách zaznamenává.

Důvod, proč Ptolemaios užívá někdejšího hrdého názvu Hercynského lesa právě pro oblast mezi svými Sudetami a horami Sarmatskými, není z jeho díla zřejmý. Soudím³, že tu snad jde o jakési kompromisní řešení, k němuž se uchýlil ve snaze, aby uvedl pokročilejší vědění svoje a své doby v jakýs takýs soulad se zprávami starších autorů. Z nich se mu snad hodila především zpráva Strabonova (resp. vsuvka v jeho geografii) o sídlech Kvádů ve spojení s Hercynským lesem⁴. Sídla Kvádů byla pod lesnatou hornatinou, pro niž neměl jiného názvu a pro kterou se právě

Větrné hole, Malou Fatru a Vtáčník, jak chce V. Ondrouch, Bratislava VIII. 26, 35.

¹ Str. 49 a d.

² Šimek, Sborník z. spol. XXXVII. 19 a d.

³ Srov. tamže.

⁴ Strabon VII. 1. 3.

vzhledem k Strabonovi název Hercynského lesa dobře hodil. A v této lokalizaci mohl snad býti utvrzován i nějakou starší zprávou o cestě z Carnunta k Baltickému moři¹, jež se zmiňovala o Hercynském lese (ve zprávě mohla býti na př. zmínka, že cesta jde napříč Hercynským lesem, analogicky snad, jako čteme ve zprávě Velleiové o tažení Sentia Saturnina²).

L e s L u n a .

S Hercynským lesem Ptolemaiovým je v těsné souvislosti identifikace jiného Ptolemaiova ‚lesa‘ — Luny (ἡ Λοῦνα ὄλη). Zprávy o něm pocházejí zřejmě z latinských pramenů. Původ jména však dosud nesporně rozřešen nebyl³.

Ptolemaios jmenuje les Lunu na dvou místech: v odstavci třetím při popisu jižních hranic Germanie, kde praví (VG. I. 66. 20 a d.), že podle lesa Luny teče od severu třetí řeka do Dunaje, a v oddíle národopisném v odstavci jedenáctém (tamže 74. 24 a d.), kde klade les Lunu (podle mého soudu) pod západní část lesa Hercynského. Zmiňuje se tedy o něm jenom jaksi mimochodem. V odstavci pátém, věnovaném horopisu Germanie, jej vůbec nemenuje. Z toho můžeme usuzovati, že tu šlo jen o ‚les‘ menšího rozsahu.

Pokusů o lokalizaci Luny bylo již mnoho. Nedospělo se však dosud k bezpečnému výsledku. Příčinou toho bylo podle mého soudu především neporozumění větě, v níž je les citován v odstavci 11. Věta, důležitá i pro správné umístění Kvádů, Baimů a dolů

¹ Srov. Šimek, Shorník z. spol. XXXVII. 19 a d.; také cesta z Brigetia—Kelemantie k Baltu, procházející Vlárským průsmykem, šla další dobu podle tohoto Ptolemaiova lesa; srov. o ní výše str. 14.

² Velleius Pat. II. 109.

³ Srov. k tomu Wilhelm, Germanien 42 (Man = luna, měsíc, Hart = les). Dříve se všeobecně věřilo, že jméno *Luna* je latinské (měsíc), srov. na př. Ulman, Alt-Mähren I. 65, 85 a j. (Monden-Wald), Grimm, GdSpr. I². 353, Müllenhoff, DA. II². 324, 374, IV². 482 a j. („Lunawald d. h. *Mánhart*, nicht *Mannhart*, wie man heute schreibt“), Mehliis, Peterm. Mitt. LXV. 93, a proti tomu srov. Much, Beitr. XVII. 129 a d., AfdA XXXII. 9 a d., Hoops RL. III. 167 a d., Sudeta II. 64, Schwarz, Namenforschung 9.

na železo, o nichž se v ní děje zmínka, zní v dosavadním čtení: ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρεινὸν δρυμὸν Κούαδοι, ὑφ' οὓς τὰ σιδηρορυχεῖα καὶ ἡ Λοῦνα: ὕλη, ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς παρὰ τὸν ποταμὸν οἱ τε Πανάτριάι καὶ οἱ πρὸς τοῖς Κάμποις Πανάται¹. Tato věta byla dosud vykládána tak, že byla jména *Hercynský les* — *Kvádové* — *doly na železo* — *les Luna* — *Baimové* kladena pod sebe v jedné řadě od severu k jihu. Aby se mohla takto všecka umístiti, bylo potřebí posunouti první dvě — *Hercynský les* a *Kvády* — co nejdále na sever. To byl zdánlivě vhodný důvod pro umístění *Hercynského lesa* severně od *Moravy* nebo *Čech a Moravy*, což souhlasilo s identifikací *Ptolemaiových Sudet* s *Krušnými horami*. A zároveň tím byl zdánlivě také získán důkaz, že *Kvádové* sídlili „pod“ *Hercynským lesem* na dnešní *Moravě*. Že *Kvádové* v době *Ptolemaiově* (krátce před t. ř. markomanskými válkami!) seděli na *Slovensku* při *Dunaji*, a že by se tedy *Ptolemaios* lokalisací *Kvádů* tak hluboko do vnitrozemí *Germanie* hrubě rozcházel s historickou skutečností, jeho vrstevníkům dobře známou, o tom nebylo vůbec uvažováno. Nejvýše byla tato domnělá mezera ve vědění *Ptolemaiově* vykládána tak, že zpráva, z níž vyplynula tato lokalisace *Kvádů*, pochází ze starší doby a je důkazem, že *Kvádové* byli původně usazeni na *Moravě* (východně od *Markomanů*, kteří byli kladeni do *Čech*), a že se později posunuli přes *Slovensko* až k *Dunaji*, podržující i nadále *Moravu* (dnešní). K jakým zmatkům se při výkladech tohoto místa *Hyfégése* docházelo, je dobře viděti na př. ze *Starožitností K. Müllenhoffa*, který klade *Ptolemaiovy Kvády* na *Moravu*², ale zároveň umísťuje *doly na železo*, jež mají přijíti „pod“ *Kvády*, až do dnešního středního *Slovenska*, do *Slovenského Krušnohoří*³.

Při umístění *Ptolemaiova Hercynského lesa* do jižní *Moravy*

¹ Citají podle edice *Cuntzovy*, *Geogr.* 65; *Müllerova* edice, již bylo dosud z největší části užíváno, má konec věty podle konjektury *Grashofovy* ve *Wilbergově* edici (str. 153 pozn. 4, *Müller* I. 1. 265): καὶ οἱ πρὸς ταῖς κάμπαις Πανάται; srov. k tomu už *Zeuss*, *D. N.* 122.

² *Müllenhoff*, *DA.* II². 324.

³ Tamže II². 326. Srov. též zmatek, v němž se ocitl i *O. Pniower*, tamže 337 a d.

a na rozhraní dnešní Moravy a Slovenska by ovšem bylo velmi těžko lokalisovati ,pod' sebou všech těch pět jmen Ptolemaiových na prostoru mezi jižní Moravou a Dunajem. Podle mého soudu toho však také ani není potřebí. Celá Ptolemaiova věta o Kvádech až včetně po Rakaty ,vedle' Kampů nabude úplně jiného smyslu a dá se bez nesnází velmi dobře vyložití v souladu s historickou skutečností, jestliže provedeme malou opravu interpunkce tím, že slova *συνωρυχία καὶ* rozdělíme čárkou¹. Tím se nám celá ta dlouhá věta rozdělí na dvě řady údajů, jež třeba obě umístiti vedle sebe ,pod' Hercynským lesem. V jedné řadě budou Kvádové a doly na železo, v druhé les Luna a Baimové. Z údajů, že Baimové sousedí při Dunaji s Rakatříi — Rakaty a tito s Kampy, které musíme hledati při řece Chubě (Kamp) v Dol. Rakousích, je zřejmo, že řadu s Kvády a doly na železo třeba umístiti východněji, kdežto druhou řadou s jmény *Luna* — *Baimové* se Ptolemaios vrací na západ a ukončuje svůj národopisný přehled tam, kde před tím skončil u Dunaje svými druhými Kampy.

Schematicky lze výsledek, k němuž opravou interpunkce docházíme, znázorniti asi tímto obrazcem:

H e r c y n s k ý l e s				
les Luna				
				K v á d o v é
Kampové	Rakaté	Rakatriové	B a i m o v é	doly na železo
D u n a j				

Les Lunu třeba tedy umístiti ,pod' západní konec lesa Hercynského. Pro jeho bližší určení má tu význam především Ptolemaiův údaj, že podle něho teče třetí přítok Dunaje s levé strany. Přítok ústí do Dunaje podle posičních čísel Ptolemaiových (odst. 3, VG. I. 66. 20 a d.) severovýchodně od Carnunta. Nemůže tedy býti pochyby, že tu jde o řeku Moravu, alespoň o její dolní tok. Méně jisto je, jak máme vykládati tu část řeky, jež »teče podle lesa Luny«. Dosavadní lokalisace kolísaly především v otázce, s které strany

¹ Srov. Šimek, VG. I. 74 ř. 24, Sborník z. spol. XXXVII. 15, 20 a d., KG. 11 a d.

řeky máme les hledati. Jedny jej umísťovaly východně od Moravy a ztotožňovaly jej s některou částí Západních (Malých nebo Bílých) Karpat¹, druhé jej hledaly západně od Moravy a ztotožňovaly jej s Manhartem², s Pavlovskými vrchy³ a j. Při mé úpravě interpunkce věty o Kvádech a dolech na železo, lesu Luně a Baimech přibližujeme se i po té stránce k bezpečnějšímu řešení. Srovnáme-li data Ptolemaiova, jak vyplývají z této věty v nové úpravě, s dnešní mapou, vidíme, že obě oblasti, o nichž věta pojednává, byly ve skutečnosti rozhraničeny dolní Moravou: východně od řeky bylo území kvádské, západně od řeky bylo území markomanské, jehož řecký název *Βουλαιον*⁴ je v podání Ptolemaiově obměněn v ethnický název *Βαῖμοι*. Je tedy více než pravděpodobné, že i les Luna, který je podle Ptolemaia severně od Baimů, musíme hledati západně od řeky. O který les tu šlo, není ovšem možno při neurčitosti Ptolemaiových údajů zcela bezpečně stanovit a nezbyvá nám proto, než spokojiti se alespoň s pravděpodobným dohadem. Máme pro něj v údajích Ptolemaiových několik pomůcek. Především lze z Ptolemaiovy citace Luny souditi, že tu šlo o lesnaté pohoří menšího sice rozsahu, ale jinak Římanům relativně dobře známé. Pohoří bylo kdesi v sousedství východního konce Ptolemaiových Sudet a zároveň v nejbližší blízkosti řeky, o níž Ptolemaios výslovně praví, že teče „podle“ něho od severu. Toto určení Ptolemaiovo vylučuje

¹ Zeuss, D. N. 4, 118; Förstemann, Altdeutsches namenbuch II. 2 (3. vyd. od Jellinghause, Bonn 1916), 149 („Pressburgerwald, die kl. Karpathen bei Lundenburg“), Much, Hoops RL. III. 167, Sudeta II. 64 (Javorník a Bílé Karpaty s nejvyšším vrcholem Javořinou); Dzieduszycki, Wiadomości 331, Holz, Beitr. z. d. Altertumskunde I (Halle a. S. 1894), 49, Kętrzyński, Germania wielka 193, 195, BIAK. Krak. 9, Ondrouch, Bratislava VIII. 26 pozn. 39b (Malé Karpaty).

² Wilhelm, Germanien 41 a d. („Manhartsberg“ s okolím od Kremže až po stok Dyje a Moravy), Grimm, GdSpr. P. 353, Kiepert, Lehrb. 536, Sedláček, Ptol. zprávy 11, Müllenhoff, DA. II². 324 a d., IV². 482, O. Pniower, tamže IV². 337 a d., Müller 251 pozn. k ř. 9, Braun, Razysk. I. 41, Králíček, Grossgerm. 10 a d., Šmejkal, Ptolem. zprávy 36, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 12, 23, Franke, Pauly-Wissowa RE. XIII. 1813, a j.

³ Srov. na př. Šmejkal, v. výše 36, V. Novotný, v. výše 12 (oba dávají ovšem přednost identifikaci s Manhartem).

⁴ Strabon, VII. 1. 3: τὸ Βουλαιον τὸ τοῦ Μαρβοῦδον βασιλεῖον; více o tom viz v odst. o Baimech v kap. III.

možnost identifikace s Manhartem, který je příliš daleko na západ od řeky. A ze slov o ‚velkém národě Baimů‘ můžeme konečně usuzovati, že si Ptolemaios představoval jejich území asi tak široké (ve směru poledníkovém), jako dále na západě území, do něhož kladé Markomany, Sudeiny a Adraabaikampy. Musíme tedy také les Lunu, ohraničující území Baimů se strany severní, hledati ve větší vzdálenosti od Dunaje. První pohoří severně od Dunaje a západně od řeky Moravy, u něhož nacházíme splněny všechny tyto požadavky, vyplývající z textu Ptolemaiova, jsou Pavlovské vrchy: jsou při levém břehu Ptolemaiova třetího přítoku Dunaje s levé strany, ztožníme-li tento přítok s dolní Moravou — Dyjí — Svratkou — Svitavou¹, jsou ‚pod‘ západním koncem Ptolemaiova Hercynského lesa, jak jsme si jej nahoře lokalisovali, a v sousedství posledních výběžků Ptolemaiových Sudet, a římské nálezy, učiněné v posledních letech na hradišti mušovském (na Zeiselberku)², ukazují, že toto pohoří bylo Římanům nanejmeně od druhého století po Kr. již dobře známo. Pod ním se patrně spojovala odbočka carnuntské cesty, jež přecházela u Stillfriedu přes řeku Moravu, s cestou z Vinodobony. Pohoří, ač samo nepříliš-vysoké (550 m), ční nad nížinou úvalu Dyjskosvrateckého, která je se všech stran obklopuje, do výše téměř 400 m (Mušov při soutoku Svratky s Dyjí 170 m, Břeclav 159 m) a dominuje celému širému okolí. Bylo pro jižní kupce, přicházející z Norika a z Pannonie, i pro ty, kdož se vraceli po trati podél Svitavy-Svratky, zdaleka viditelným ukazatelem cesty. Jeho zvláštní obloukovitý útvar byl dojista cizím kupcům nápadný a mohl dobře dáti vznik názvu *Luna*, je-li latinského původu³.

Les Gabréta.

Poněkud určitější zprávy než o Luně zanechal nám Ptolemaios o Gabrétě. Zmiňuje se o ní celkem čtyřikrát, tedy častěji

¹ Více o tom viz níže v kap. II.

² Gnirs, Sudeta IV. 132 a d., Římská stanice na Mušově, Zprávy čsl. stát. archeolog. ústavu II—III (1931), 9 a d.; jinou lit. v. Šimek, KG. 113 pozn. 4.

³ Srov. analogie jména u Ptolemaia III. 1. 4: Λοῦνα — Σελήνης ἄκρον na západním pobřeží Itálie (Tuscie), II. 5. 3: Σελήνης ὄρος v Lusitanii, IV. 8. 2:

než o všech ostatních 'lesích' našich končin. Na prvním místě, v odstavci 3 (VG. I. 66. 17 a d.), praví, že druhý přítok Dunaje s levé strany, ústící do Dunaje na 36° d. a $46^{\circ} 40'$ s. š., t. j. o dva stupně východněji než Inn, směřuje od Dunaje k severu¹, jakoby k lesu Gabréty. Na druhém místě, v odstavci horopisném (5, VG. I. 68. 27), označuje Ptolemaios polohu Gabréty 'pod' Sudetami, bez jiného bližšího určení. A ve výčtu kmenů v odstavci 11 se o ní zmiňuje dvakrát: jednou (VG. I. 74. 17) klade Gabrétu 'vedle' Varistů, jež umísťuje 'pod' západní konec svých Sudet, a dále (tamže ř. 20 a d.) ohraničuje Gabréťou sídla Markomanů se strany severní.

Všecka tato data nám určují polohu Gabréty celkem dosti dobře, třeba také ne zcela přesně. Dosavadní lokalisace ji ztotožňovaly skoro vesměs se Šumavou nebo se Šumavou a Českým (a po případě i Bavorským) lesem². Než zprávy Ptolemaiovy nás k takové široké identifikaci nijak neopravňují. Záznam o druhém přítoku Dunaje s levé strany ukazuje nejvýše jen na okrajní hory na nejzazším jihu Čech a sousední lesnatou hornatinu rakouskou v okolí pramenů řeky Malše, kde pramení všecky dolnorakouské řeky, jež by bylo lze s druhým Ptolemaiovým přítokem Dunaje ztotožniti. A s tím dobře souhlasí i další dva záznamy Ptolemaiovy, že Gabréta je 'pod' Sudetami, t. j. jižně od nich, a 'vedle' Varistů, t. j. východně od jejich sídel. Že zde Ptolemaius termin *εἰτα* = *potom*, dále lze vykládati toliko ve směru východním a nikoli, jak se často děje, ve směru jižním³, dokazuje zápis, že Gabréta je 'pod'

Σελήνης ὁρος v Aithioppi (Müller I. 1 str. 323. 10 a d., 133. 5, I. 2 str. 789. 3, 790 pozn. k ř. 15).

¹ Srov. VG. I. 101 a d.

² Wilhelm, Germanien 38 (soudil, že Ptol. Gabréta zaujímala snad i 'die Waldungen des Mährischen Gebirges dazu'), Dahn, Urgesch. I. 25, Müller 251 pozn. k ř. 7, Much, ZfdA XXXII. 411 a d., Beitr. XVII. 67, 69 a j., Hoops RL. II. 109, IV. 204, Sudeta II. 65 (Böhmerwald), L. Schmidt, H. Vjschr. V. 81, Šmejkal, Ptolem. zprávy 35, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 8, ČD. I. 1. 98, Mehliis, Peterm. Mitt. LXV. 91, Altdeutschland 5. Niederle, SS. III. 10; Schütte, Beitr. XLI. 14, Ptol. maps 56 ztotožňuje Gabrétu s Bavorským lesem a jižním koncem Šumavy. Z jiných lokalisací tu uvádím na př. lokalisaci Kętrzyńského, Germania wielka 195, BIAk. Krak. 9 (Smrčiny).

³ Müller, Tabulae 8, Kiepert, Formae XXXV, Partsch, Schlesien I. 331 (mapka), a j.

Sudetami, což by bylo v naprostém rozporu s terminologií Ptolemaiovou, kdyby Gabrétu dělila od Sudet sídla Varistů.

Jak jsem ukázal výše¹, je vlastním jádrem Ptolemaiových Sudet Šumava. Mohli bychom tedy Gabrétu ztotožňovati především s hornatým územím na jejížnějším okraji Čech (hory Svatotomášské, hory Novohradské?) a v přilehlé části Dolních Rakous. Tím se zároveň také dostáváme k velmi pravděpodobnému vymezení území Varistů s východní strany. Sídla Varistů by podle toho zaujímal dnešní bavorské Podunají (s levé strany řeky) od dolní Náby nebo Řezné až přibližně asi po dnešní rakousko-bavorské pomezí. Území dále k jihovýchodu, t. j. dnešní rakouské Podunají jižně od hornatiny, kterou jsme ztotožnili s Ptolemaiovou Gabréťou, měli podle svědectví Tacitova² osazeno Markomani. S tím se dokonale shoduje také čtvrtá zpráva Ptolemaiova, že Markomani seděli „pod“ lesem Gabréťou.

Pro Zeusse, Müllenhoffa a jiné starší i pozdější vykladače Ptolemaia, kteří ztotožňovali Ptolemaiovy Sudety s Krušnými horami a po případě i se sousedními horstvy dále k západu, bylo ovšem nutným důsledkem, že ztotožnili Gabrétu „pod Sudetami“ s celým horstvem, jež Němci nazývají úhrnem *Böhmerwald*, t. j. s naším Českým lesem a Šumavou. V české literatuře bývá od vykladačů Ptolemaia, kteří se přidržují Zeussova a Müllenhoffova výkladu Sudet, překládán německý »Böhmerwald« na »Šumavu« a Gabréta je následkem tohoto omylu ztotožňována jenom se Šumavou a nikoli také s Českým lesem. Tím vzniká našim vykladačům mezi Ptolemaiovými Sudetami a Gabréťou široká, ničím nevyplněná mezera. Ovšem ani výklad Zeussův a Müllenhoffův nelze přijmouti. Jeho základní vadou je ztotožnění Sudet s Krušnými horami, Durinským lesem atd. Tím se posunuje vše, co je u Ptolemaia vázáno na Sudety, daleko — přibližně asi o celou šíři západních Čech — na sever. Tak se dostávají Teuriochaimové do Durinska, Varisti do severní Horní Falce, začátek Gabréty až ke Smrčínám

¹ Str. 31 a d.

² Tacitus, G. 41: ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuvium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis ... 42: Iuxta Hermunduros Naristi ac deinde Marcomani et Quadi agunt ... eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio peragitur.

a Markomani pomocí násilného výkladu předložky *ὑπὸ* ve směru východním¹ do Čech.

Jméno lesa *Γάβριτα* máme doloženo již u Strabona², musíme proto tento tvar, zachovaný v rukopise X na všech čtyřech místech, pokládati za původní tvar archetypu i rukopisu Ptolemaiova. Tvar *Γάβριτα* a pod., zachovaný v RW (*UrΩZZ* a j. kolísají mezi oběma způsoby psaní jména), vznikl zřejmě při opisování vlivem výslovnosti *η* jako *ι*³.

Les Sémanský.

Poslední⁴ ‚les‘ v našich končinách, o němž se z Hyfégése dovídáme, je les Sémanský. Ptolemaios jej cituje toliko jednou v odstavci horopisném (5, VG. I. 68. 21: *ἡ Σημανοῦς ὄλη RWUrt*, — *νοῦς ὅ. Ur*, *Σήμανος ὅ. X*), kde jej umisťuje ‚pod‘ pohoří Mélibocké, tedy na jih od tohoto pohoří. Věta, v níž tak činí, je zřejmě porušena. Ve všech rukopisech je totiž určena poloha lesa relativním *ὅφ’ αὐ* a ze souvislosti by vyplývalo určení *ὑπὸ τὰ πέρατα τοῦ Μηλιόχου ὄρους*. To je ovšem určení zřejmě nemožné, neboť bychom jím dostali jižně od pohoří Mélibockého druhé paralelní pásmo horské, které by bylo dokonale stejně dlouhé. To by byl geografický zjev tak výjimečného rázu, že by naň byl Ptolemaios dojista ještě jinak upozornil a nebyl by pak toto druhé velké lesnaté pohoří, zaujímající tutéž délku čtyř stupňů rovnoběžkových, zařadil mezi pouhé podružné ‚lesy‘. A kromě toho, kdyby byl měl Ptolemaios skutečně představu takového dvojitého dlouhého pásma hor a lesů, procházejícího napříč celým středem jeho Germanie, a chtěl této představě také dáti výraz na mapě, byl by tím dostal geografické rozhraní tak velikého významu, že by se byl sotva

¹ Zeuss, D. N. 118, Wietersheim, Ber. d. Ges. d. Wiss. Leipzig IX. 145, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 19, ČD. I. 1. 101.

² Strabon, VII. I. 5: *Γάβριτα*.

³ Srov. VG. I. 51. a d.

⁴ Poslední ovšem jen v pořadí našem; Ptolemaios jej cituje v odstavci horopisném (5) podle metody svého výčtu na místě prvním, když se již v jiné souvislosti v odst. 3 zmínil o Gabrétě a Luně.

vyhnul citaci ,lesa' Sémanského při výčtu kmenů, sedících s jeho jižní strany¹.

Nestalo-li se ani jedno ani druhé, je to dostatečným důkazem, že Ptolemaios nechtěl určovati velikost Sémanského lesa podle obou konců pohoří Mélibockého, nýbrž že chtěl prostě jen naznačiti polohu ,lesa' ,pod' tímto pohořím, podobně jako naznačuje polohu Gabréty ,pod' Sudetami a polohu Luny ,pod' lesem Hercynským. Tvar $\acute{\upsilon}\varphi'$ $\acute{\alpha}$ je tedy zřejmě chybný a dostal se do archetypu nedopatřením, přepsáním nebo přeslechnutím při diktandu místo původního Ptolemaiova $\acute{\upsilon}\varphi'$ δ , t. j. $\acute{\upsilon}\pi\acute{o}\ \tau\acute{o}\ \text{Μηλίβοκον ὄρος}$ ². Proto jsem také přejal na tomto místě tvar $\acute{\upsilon}\varphi'$ δ po příkladu Wilbergově a Müllerově do textu kapitoly o Germanii³. Touto emendací se dostává určení polohy lesa Sémanského stejného rázu jako u všech ostatních ,lesů' Ptolemaiových v našich končinách.

Lokalisace ,pod pohořím Mélibockým' je ovšem tak málo určitá, že nepřipouští zcela bezpečného rozhodnutí, o který ,les' tu jde. Jakousi pomůckou pro řešení této otázky by snad podle mého soudu mohlo býti, že Ptolemaios si byl zřejmě vědom toho, že západní pomezí dnešních Čech bylo důležitým národopisným rozhraním⁴. Tímto rozhraním mohl býti také jeho Sémanský les, který bychom v tom případě mohli ztotožniti především s dnešním naším Českým lesem (a se Smrčínami nebo alespoň s jejich jižní částí?). S Českým lesem souvisel v starověku na široké ploše i velký komplex lesnaté hornatiny, označené dnes jmény Císařský les, Doupovské a Tepelské vrchy, jež doprovází v dlouhé trati od chebské kotliny až za Kadaň pravý břeh Ohře a byla tedy dobře známa všem, kdož cestovali po staré cestě Poohřím, ať již za obchodem, či aby se léčili v severočeských horkých pramenech, v starověku již známých a užívaných (Duchcov, Teplice). Proto bychom snad i tuto horna-

¹ Srov. analogické spojení Hercynského lesa s Kvády, Luny s Baimy a Gabréty s Markomany v odst. 11, VG. I. 74 a d.

² Na vznik chyby mohlo snad mítí vliv také následující určení lesa Gabréty: $\acute{\upsilon}\varphi'$ $\acute{\alpha}$ $\epsilon\sigma\tau\iota\nu\ \eta\ \Gamma\acute{\alpha}\beta\rho\eta\tau\alpha\ \acute{\omicron}\lambda\eta$ (VG. I. 74 ř. 27), kde se ovšem $\acute{\upsilon}\varphi'$ $\acute{\alpha}$ nevztahuje na $\tau\acute{\alpha}\ \acute{\omicron}\kappa\rho\alpha$, nýbrž na $\tau\acute{\alpha}\ \Sigma\omicron\acute{\upsilon}\delta\eta\tau\alpha\ \acute{\omicron}\rho\eta$.

³ VG. I. 68 ř. 21 (revokace v pozn. k t. ř. má zníti: II. svazek kap. I, místo chybného: níže kap. V). Cuntz, Geogr. 62, podržuje v textu $\acute{\upsilon}\varphi'$ $\acute{\alpha}$, ale v poznámce také praví, že tu jde o chybu.

⁴ Srov. o tom více v kap. III odst. 5 a 6.

tinu, ještě dnes z velké části zalesněnou, mohli přičísti k Ptolemaiovu Sémanskému lesu¹.

¹ Jiné lokalisace v. Wilhelm, Germanien 38 a d. (Kiffhäuser, Hainleite, Finne a lesy na východ až k Sále u Naumburku), Zeuss, D. N. 8 (Durinský les nebo les Semnonů), Grimm, GdSpr. 12. 344 a d. (*silva Semana* = *silva Semnonum*, 'za Mélibockým pohořím', mezi Gabrétou a Hercyn. lesem), Müllenhoff, DA. IV^a. 460 (do Horní Lužice); Kiepert, Lehrb. 536, Much, Beitr. XVII mapka 2, XX. 29 a d., Hoops RL. IV. 165, L. Schmidt, H. Vjschr. V. 81, Šmejkal, Ptolem. zprávy 36, V. Novotný, Kritika zpráv Ptolem. 7, ČD. I. 1. 97, Niederle, SS. III. 10, Cuntz, Geogr. 62 (Durinský les), Mehliis, Peterm. Mitt. LXV. 53 (Durinský a Francký les). Králíček, Großgerm. 12 a d., ztotožňoval Sémán. les s Harzem, který pokládal za 'Endglied des Bacenis'. Schütte, Geogr. Tidskrift XXIII. 266 a d., Beitr. XLI. 14, Ptol. maps 56 jej ztotožňuje se Smrčínami. Schönfeld, Pauly-Wissowa RE. 2. Reihe II (1923), 1329, se opět vrací k starému výkladu Zeussovu a Grimmovu: *silva Semnonum*, kterou hledá v Horní Lužici.
